



წინაკლასიკური სოციოლოგიური შეხედულებები საზოგადოების არსებისა და გეოგრაფიულ გარემოსთან დამოკიდებულების შესახებ.

1. პლატონი და არისტოტელე გეოგრაფიული გარემოს როლის შესახებ საზოგადოების განვითარებასა და ქალაქმონაწილობაში.
2. ნიკოლო მაკიაველის მსოფლმხედველობა.
3. თომას ჰობსი - სოციალური დოქტრინის ძირითადი პრინციპები.
4. ჯონ ლოკი - სოციალური და პოლიტიკური შეხედულებები.
5. მალთუსი მოსახლეობის სიმჭიდროვის როლის შესახებ საზოგადოების განვითარებაში.
6. ჟან-ჟაკ რუსო სოციალური შეხედულებები.
7. შარლ ლუი მონსტესკიე - გეოგრაფიული დეტერმინიზმის არსი.
8. ი. კანტის სოციალური და პოლიტიკური შეხედულებები

1. პლატონი და არისტოტელე გეოგრაფიული გარემოს როლის შესახებ საზოგადოების განვითარებასა და ქალაქმონაწილობაში.

გეოგრაფიული გარემოს როლის გაცნობიერება: პლატონი(ანტიკური ეპოქა, 4-ე საუკუნე ჩვენს წელთაღრიცხვამდე).

სოციოლოგია, როგორც საზოგადოების თეორია, კითხვას სვამს საზოგადოების რაობისა და მისი ყოფიერების განმსაზღვრელი ფაქტორების შესახებ; საზოგადოებასთან მიმართებაში არსებითად ეს ორი კითხვა დგას: რა არის საზოგადოება და რა ძალები ანიჭებენ მას ყოფიერებას და მოძრაობას. საზოგადოების არსების საკითხი, რა სიღრმითაც არ უნდა იყოს განხილული, თუ იგი არაა შევსებული საზოგადოების მამოძრავებელი ძალების შესახებ მოძღვრებით, საზოგადოების სრულყოფილ თეორიასთან არ გვექნება საქმე. ამიტომ სოციოლოგიაში ეს ორი კითხვა საზოგადოების არსებისა და მისი მამოძრავებელი ძალების შესახებ ერთნაირად განმსაზღვრელია, კიდევ მეტი, თუ არ ვიცით საზოგადოების მამოძრავებელი ძალები, მის არსებასაც ვერ დავადგენთ.

კლასიკურ სოციოლოგიაში არა მარტო საზოგადოების ბუნების ახსნა იყო ნაცადი და ცდილობდნენ სოციალური ბიოლოგიურზე და ფსიქოლოგიურზე დაეყვანათ, არამედ აინტერესებდათ საზოგადოების განმსაზღვრელი და მამოძრავებელი ძალების გარკვევაც, მას მოსახლეობის სიმჭიდროვის ზრდაში, წარმოებასა თუ ეკონომიკაში, ინტერესებსა თუ მოთხოვნილებაში და სოციალურ გარემოში ეძებდნენ. სოციალური თეორიების ერთ-ერთ

გავრცელებულ მიმართულებას გეოგრაფიული დეტერმინიზმის თეორია მიეკუთვნება, რომელიც საზოგადოების მამოძრავებელ ძალებს გეოგრაფიულ გარემოში, იქნება ეს კლიმატი, რელიეფი, ლანდშაფტი, სამდინარო თუ საზღვაო მდებარეობა, ხედავდა. გეოგრაფიული დეტერმინიზმის მიმართულებამ მეთვრამეტე - მეცხრამეტე საუკუნეებში მძლავრი ნაკადი წარმოაჩინა: ბოდენის, მონტესკიეს, ბოკლის, მეჩნიკოვის, რატცელის, თუ სხვათა სახით. ამ მიმართულებას დღესაც ყავს მიმდევრები. საკითხი ისმის, იყო თუ არა გეოგრაფიული დეტერმინიზმის ცნობიერება და პლატონი თუ სვამდა საზოგადოების მამოძრავებელი ძალების საკითხს. ორივე კითხვაზე შეიძლება დადებითი პასუხი გავცეთ. გეოგრაფიული გარემოს როლის გაცნობიერებას ანტიკურობაში აქვს ფესვები და პლატონი მისი პიონერია. მართალია, პლატონი საზოგადოების მამოძრავებლად სხვა ძალებსაც ასახელებდა, მაგრამ ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ფაქტორად გეოგრაფიული გარემო მიაჩნდა. მას გაცნობიერებული ჰქონდა მოსახლეობის როლიც საზოგადოების განვითარებაში. შემთხვევითი არ იყო, რომ პლატონი სახელმწიფოში მოსახლეობის ოდენობის მინიმუმისა და მაქსიმუმის დადგენას მოითხოვს. მიაჩნდა, რომ მინიმუმის დონეზე ქვემოთ მოსახლეობის ოდენობის დაყვანა დამლუპველია სახელმწიფოსთვის, რადგან შეუძლებელი შეიქმნება საზოგადოების ყოფიერების შენარჩუნება სახელმწიფოს მტრებისაგან დაცვა. თუ ოპტიმალურზე მაღლა ავა მოსახლეობის რიცხვი, საზოგადოებას ელოდება შიმშილი და იძულებითი მიგრაცია. თავი რომ აერიდებინა, როგორც ერთი, ისე მეორე უკიდურესობისათვის, პლატონი მოსახლეობის რაოდენობის მტკიცედ განსაზღვრას მოითხოვდა. მისი აზრით, სახელმწიფოში მოსახლეობის რაოდენობა 5040 უნდა უდრიდეს, ეს რიცხვი მრავალმხრივ ხელსაყრელად მიაჩნდა სტრუქტურაციის, თუ საგადასახადო დაბეგვრის, ან სამხედრო სამსახურის საჭიროებისათვის, რადგან ამ რიცხვს 59 გამყოფი ჰქონია, თუმცა ზუსტად არაა დადგენილი, 5040 სული თუ ოჯახი უნდა ყოფილიყო სახელმწიფოში. ფიქრობენ, რომ 5040 სულზეა ლაპარაკი, მაგრამ ზოგან პლატონი 5040 სახლზე ლაპარაკობს - ეს კი 5040 ოჯახს არ ნიშნავს, რადგან, პლატონის აზრით, თითოეულ ოჯახს ორი სახლი უნდა ჰქონოდა - ქალაქში და განაპირას(გარეუბანში). ასეა თუ ისე, პლატონს გაცნობიერებული ჰქონდა სოციალურ ყოფიერებაში მოსახლეობის როლი და უფრო მეტი სიღრმით საზოგადოებრივ განვითარებაში გეოგრაფიული გარემოს როლი დაამუშავა. გეოგრაფიული დეტერმინიზმის წარმომადგენლებთან მას გეოგრაფიული გარემოს როლის გაცნობიერება აერთიანებს, მაგრამ მათგან განსხვავებით გარემოს ერთადერთისა და ყოველივეს განმსაზღვრელის ფუნქციას არ აკუთვნებს. ისე კი

გეოგრაფიული გარემო მეტად მნიშვნელოვნად მიაჩნდა, იმდენად, რომ სოციალური ორგანიზაციის ისეთი სრულყოფილი ფორმა, როგორც სახელმწიფოა, რაც პლატონთან საზოგადოების იგივეობრივია, გეოგრაფიული მდებარეობის მიხედვით კლასიფიცირდება. მდებარეობის მიხედვით, პლატონი სამი ტიპის სახელმწიფოს გაარჩევს: ბარის, ზეგანისა და მთისას. თითოეული მათგანი განსხვავებული ცხოვრების წესს ავლენს, რადგან რელიეფის, თუ კლიმატის გამო განსხვავებულ საქმიანობას უწყობს ხელს. ბარის მიწები ნაყოფიერია და მიწათმოქმედებისთვისაა ხელსაყრელი, მთის მიწები მწირია და მხოლოდ მეცხოველეობის განვითარების საშუალებას იძლევა, ზეგანზე ანუ ზომიერ სარტყელში ყველაზე ხელსაყრელი პირობებია ყველა სახის მოღვაწეობისათვის. დიალოგ „კანონების“ მეხუთე წიგნში პლატონი დაწვრილებით აღწერს, თუ როგორი უნდა იყოს ქალაქ - სახელმწიფოს მდებარეობა და განაწილება. მდებარეობა უნდა იყოს საშუალო. პირველ რიგში ცენტრში უნდა იყოს ამაღლებული ადგილი, სადაც კედელშემოვლებული აკროპოლი გაშენდება, ეს იქნება წმინდა ადგილი, აქედან დაწყებული ქალაქი და მთელი სახელმწიფოც თორმეტ თანაბარ ნაწილად უნდა დაიყოს. თითოეულ ოჯახს თითო ნადელი მაინც უნდა ჰქონდეს, ნადელში მიწის სიდიდეს ნაყოფიერება განსაზღვრავს, თუ მიწა ნაკლებნაყოფიერია, მეტი მიეზომება ფართობი. სახელმწიფოს თორმეტი ნაწილი ფრატრიებად, დემებად და კომებად იყოფა. ყოველივე ამას შესაბამისი გეოგრაფიული გარემო სჭირდება.

სახელმწიფოს მდებარეობა არა მარტო მის ადმინისტრაციულ ტერიტორიულ დაყოფას და საქმიანობას, არამედ ცხოვრების წესის ისეთ კომპონენტებსაც განსაზღვრავს, როგორცაა: საომარი ორგანიზაცია, მეომართა შეიარაღება და ქცევის ფორმებიც. პლატონი ამას ორი სახელმწიფოს - კრიტესა და თესალიის მაგალითზე აჩვენებს. ეს ორი სახელმწიფო განსხვავებული რელიეფისაა, კრიტე მთაგორიანია, თესალია - დაბლობი. თესალიის დაბლობზე მდებარეობა საშუალებას იძლევა, ფართოდ გამოიყენონ პირუტყვებმული სატრანსპორტო საშუალება, ეს კი თავის მხრივ თესალიელი მეომრის მძიმე საჭურვლით აღჭურვის შესაძლებლობას ქმნის, რადგან მას იარაღის ტარება ზურგით არ უხდება, ამიტომ მისი საჭურველი უფრო მომაკვდინებელიცაა, რაც შეეხება კრიტელებს, ტრანსპორტის გამოუყენებადობის გამო მეომრები ფეხით დადიან და იარაღსაც თვითონ ატარებენ, ამიტომ მათი იარაღი მსუბუქი უნდა იყოს. პლატონის აზრით, რელიეფს იმდენად დიდი მნიშვნელობა აქვს, რომ ის სახელმწიფოთა განსხვავებულ ტიპებს წარმოშობს და ცხოვრების წესის ისეთ კომპონენტსაც კი განაპირობებს, როგორც ზნეობაა. თუ სახელმწიფო ზღვასთან ახლოს მდებარეობს, მასში ძნელია ზნეობრივი ნორმების დაცვა. ზღვა სავაჭრო გზადაა

გამოყენებული, უცხოელები აქ თავისი ქონების ნაწილს ტოვებენ, იზრდება სწრაფვა სიმდიდრის შექმნისა და იოლი ცხოვრებისაკენ. ირღვევა ჩვეულებრივი ყოფიერების წესი, თავისუფალი აფროდიტე მნიშვნელოვან ადგილს იკავებს.

დიალოგ „კანონების“ მეოთხე წიგნში, პლატონი კვლავ სვამს კითხვას, როგორ უნდა წარმოვიდგინოთ მომავალი სახელმწიფო, ამჯერად საკითხი ეხება იმას, იქნება თუ არა მომავალი სახელმწიფო საზღვაო. საქმე ისაა, რომ სახელმწიფოს ბევრი რამ სჭირდება, მათი წარმოება დამოკიდებულია გარემოზე, მაგრამ შეიძლება შემოტანა და გატანაც. ბუნებრივია, გეოგრაფიულ გარემოს გარკვეული როლი ენიჭება, არაა აუცილებელი, მომავლის სახელმწიფო საზღვაო იყოს. მთავარია, ჰქონდეს ნოყიერი ნიადაგი, მდიდარი იყოს წიაღისეულით და ყოველივე იმით, რაც საჭიროა ნორმალური არსებობისათვის, თუ ეს არაა და საზღვაოა სახელმწიფო, ცუდი ზრახვების წყარო გახდება იგი. „ზღვის სიახლოვე ყოველდღიურ სიამოვნებას ანიჭებს, მაგრამ ფაქტობრივად ეს მწარე მეზობლობაა, ზღვა ადავსებს ქვეყანას გამდიდრების სურვილით, ეს ხდება წვრილი და მსხვილი ვაჭრობის ხარჯზე. ზღვა სულში ასახლებს პირფერულ და ყალბ ჩვევებს, მოქალაქენი უნდობი და მტრული ხდებიან, როგორც ერთმანეთის, ისე სხვების მიმართ.“ - ამბობს პლატონი. თუ ქვეყანა მთიანი იქნება, მართალია, ის ბევრ რამ აუცილებელს აწარმოებს, მაგრამ გასატანი არაფერი ექნება, იქნებ ეს უკეთესიცაა, გასატანი რომ ჰქონოდა, ყველა ვერცხლით აღივსებოდა, ეს კი ბოროტების წყაროა. ყოველივე აქედან გამომდინარე, ქალაქი - სახელმწიფო უნდა იყოს წრიული ამაღლებული ცენტრით, ეს აუცილებელია სისუფთავისა და მტრებისაგან თავდაცვისათვის. როგორც ვხედავთ, გარემოს როლის გაცნობიერება პლატონთან მრავალსახოვანია.

არისტოტელესთვის მნიშვნელოვანია ყველა ის სოციოლოგიური პრობლემა, რომელმაც საწყისი პლატონთან მიიღო. თუნდაც გეოგრაფიული ფაქტორის როლის შეფასება, რომ ავიღოთ; გეოგრაფიული დეტერმინიზმის წარმომადგენლები გეოგრაფიული ფაქტორის როლის გაცნობიერებაში არისტოტელეს ანიჭებენ უპირატესობას. მისი აზრით, მოსახლეობის თვისებები გარკვეულად გარემო პირობებმა განსაზღვრა. ის სამი სახის კლიმატას: ცივს, ცხელსა და ზომიერს განასხვავებს. შესაბამისად, თითოეულში მცხოვრები ადამიანები გარკვეული თავისებურებებით ხასიათდებიან. ევროპის ცივ კლიმატში მცხოვრები ტომები გამოირჩევიან სიმამაცით, მაგრამ ჭკუა და ხელოსნობის უნარი აკლიათ. სხვა ხალხებზე ბატონობა არ შეუძლიათ, თუმცა სახელმწიფო ცხოვრებისათვის თვითონ მზად არიან. აზიის მცხოვრებნი კი გამოირჩევიან ჭკუითა და ხელოსნობით, მაგრამ მათ სიმამაცე აკლიათ. ამიტომ დაქვემდებარებასა და მონურ მდგომარეობაში ცხოვრობენ. არისტოტელეს აზრით, ის გარემო პირობაა კარგი, რომელიც ამ ორ უკიდურესობას

ანეიტრალებს. ასეთ გარემოებაში ელინები(ბერძნები) ცხოვრობენ. ამიტომ მასში თავსდება როგორც სიმამაცე, ჭკუა და თავისუფლება, ისე სხვაზე ბატონობის უნარი. მათი დამახასიათებელია სათნოების აღქმის უნარი, კანონებისადმი მორჩილება. მხოლოდ ის ხალხები, რომლებიც ესწრაფვიან ბედნიერებას და ნაზიარები არიან სათნოებას, იმსახურებს საუკეთესო სახელმწიფო წყობას. ეს ცხოვრების შესაბამის წესს მოითხოვს. სახელმწიფო მიზნად უნდა ისახავდეს ყველა მოქალაქის ბედნიერებას, ამისთვის სახელმწიფოს შიგნით ცხვადასხვა ფენები უნდა არსებობდეს, რომელთაგან ერთნი განმკარგულებელნი არიან, მეორენი - აღმასრულებელნი.

არისტოტელე განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ქალაქმშენებლობას, მოსახლეობის განაწილებას და მათი საცხოვრებლების დაგეგმარებას ანიჭებს და ყველა იმ პრინციპს იძლევა, რომელიც შეიძლება როგორც ქალაქის სოციოლოგიის პირველი მოთხოვნა განვიხილოთ. ქალაქმშენებლობას ის ოთხ პირობას უყენებს: პირველი, უმთავრესია ჯანმრთელობა. ყველაზე ჯანმრთელია აღმოსავლეთისაკენ მიმართული ქალაქები, ქარიც იქედან ქრის. მეორეა ქალაქები, რომლებშიც ჩრდილოეთიდან ქრის ქარი, მათში ზამთარი რბილია.

მეორე, გათვალისწინებული უნდა იქნეს პოლიტიკური და სამხედრო საქმის ხელშემწყობი პირობები. ომის დროს ქალაქიდან გამოსვლა მოხერხებული უნდა იყოს, მტრისთვის კი ძნელად მისაწვდომი. ქალაქი რაც შეიძლება დიდი რაოდენობით მარაგდებოდეს წყლით და დიდი ნაკადულებით, თუ ამის საშუალება არაა, წვიმის წყლის შესანახად უნდა იყოს დიდი ცისტერნები, რათა ალყის დროს წყალი არ მოაკლდეთ.

მესამე, ქალაქში უნდა მოეწყოს პროდუქტებისა და წყლის მომარაგება, დიდი მნიშვნელობა აქვს ჯანმრთელობისთვის რას ვჭამთ და ვსვამთ, სასმელი წყალი უნდა გამოიყოს სხვა წყლებისაგან.

მეოთხე, ქალაქში შეიძლება იყოს სხვადასხვაგვარი გამაგრებული ადგილი, აკროპოლი კარგია ოლიგარქიისა და მონარქიისათვის. არისტოკრატის სჭირდება რამდენიმე გამაგრებული ადგილი, დემოკრატის ყველა ნაწილთა ერთიანი გამაგრება. სახლები ლამაზად გამოიყურება, როცა ქუჩები სწორია, მაგრამ ომის შემთხვევაში მიხვეულ-მოხვეული სჯობია, მოწინააღმდეგეს გაუჭირდება ქალაქში ორიენტირება, ამიტომ ქალაქი უნდა ათავსებდეს ორივე დაგეგმარებას. კულტის და დიდებულთათვის გათვალისწინებულ სისიტიათა ნაგებობები უნდა იყოს ერთად და თანაც უფრო გამაგრებულ ადგილზე, მათ ქვემოთ ტერიტორიაზე უნდა გაშენდეს თავისუფალი მოედანი, ის ადგილი თავისუფალი უნდა იყოს საქონლისაგან, ხელოსანს არ უნდა ჰქონდეს იქ ფეხის დადგმის უფლება, თუ

წარჩინებულნი არ გამოიძახებენ. ამ ადგილზე შეიძლება მოთავსდეს გიმნაზიები უფროსთათვის, ისინი ახლოს იქნებიან წარჩინებულებთან, მეტ მორიდებასა და სირცხვილს გამოიჩენენ. ამ მოედნიდან გამოცალკევებით უნდა იყოს სავაჭრო მოედანი. მისი მდებარეობა ისეთი უნდა იყოს, რომ საქონლის მიტანა ადვილად შეიძლებოდეს, კულტის მსახურთა სისიტიებიც საკულტი შენობებთან ახლოს უნდა იყოს. თავისუფალ მოედანთან ახლოს უნდა იყოს მოსამართლეთა სამუშაო ადგილი, გარდა ამისა უნდა იყოს დასვენების მოედანიც, ამავე წესით უნდა განაწილდეს სახელმწიფო ტერიტორიაც.

2. ნიკოლო მაკიაველის მსოფლმხედველობა

1. ნიკოლო მაკიაველი და მისი ეპოქა.

2. მაკიაველი, როგორც რენესანსის ეპოქის მოაზროვნე: "მაკიაველისათვის მთავარია საერო პრობლემები და მათი გადაწყვეტა ერისკაცთა მეშვეობით. ადამიანთა ადამიანური პრობლემების გადასაწყვეტად მას არ სჭირდება ზეადამიანური ძალები, მიაჩნია, რომ ადამიანმა თვითონ უნდა გადაწყვიტოს თავისი პრობლემები. ეს ორიენტაცია ღმერთის ნაცვლად ადამიანებზე მისი მსოფლმხედველობრივი ძიების ერთ-ერთი სიახლეა, რაც მას სწორედ რენესანსის მოაზროვნედ ხდის". (გვ. 11)

3. მაკიაველი როგორც ჰუმანისტი: "ჰუმანიზმი მარტო კაცთმოყვარეობის გაგებით არ უნდა გვესმოდეს. ჰუმანიზმია მოძღვრების დამახასიათებელი, თუ ის სოციალური პრობლემების გადაწყვეტას ადამიანებს აკისრებს. ყოველ შემთხვევაში ერთი რამ ცხადია, მაკიაველის მიხედვით, ადამიანური პრობლემები ადამიანების გზით უნდა წყდებოდეს, რაც შეეხება კეთილი თუ ბოროტი საშუალებებით, ეს უკვე ეხება საშუალებებს და არა მიზნებს.

4. მაკიაველი, როგორც სოციოლოგი. მისი ამოსავალი პრინციპია ადამიანები და ადამიანური ურთიერთობანი. მისთვის ისტორიული და თანამედროვე საზოგადოებაც ადამიანთა სოციალური ინტერესების მიხედვით, ჯგუფებად, ფენებად თუ წოდებებად დაყოფილ ერთეულთაგან შედგება. ყველა იმან, ვინც ესწრაფვის ადამიანთა საზოგადოების მართვას, თანაც ისე, რომ ეს მმართველობა მყარი იყოს, ანგარიში უნდა გაუწიოს მათ ინტერესებს, მიდრეკილებებს და სწრაფვას. ინტერესები ეხება ადამიანთა საკუთრებას და სოციალურ მდგომარეობას. მესამე წოდება საკუთრებით ინტერესებს ღირსებაზე მაღლა აყენებს.

– ვისაც სურს ადამიანთა სამყაროში თავისი ინტერესები და მიზნები განახორციელოს, მან უნდა შეძლოს სხვისი ინტერესებისა და მიზნების გათვალისწინება. წინააღმდეგ შემთხვევაში

ის გახდება ზიზღისა და სიძულვილის საგანი და თავისი მოღვაწეობის გზაზე ყველა გზას მოიჭრის.

– მთავრის ამოცანად მაკიაველი სახავს, რომ სიყვარულს თუ ვერ უზრუნველყოფს, ქვეშევრდომებს შიში მაინც ჰქონდეთ მისი, და არა სიძულვილი, ხოლო ამის უზრუნველყოფა შეუძლია იმ შემთხვევაში, თუ ქვეშევრდომთა ინტერესებს დაიცავს, რომელთაგან უპირატესი ორია: **სიცოცხლე და საკუთრება.**

- მთავარს თუ ქვეშევრდომის სიკვდილით დასჯა უნდა და ამის საკმაო სამხილი აქვს, შეუძლია ეს განახორციელოს, მაგრამ თავი უნდა შეიკავოს "სხვისი ქონების ხელყოფისაგან, ვინაიდან ადამიანები უფრო ადვილად ურიგდებიან მამის სიკვდილს, ვიდრე სამკვიდროს მოშლას".

- ადამიანთა ინტერესები რომ განსაზღვრავს მათ ურთიერთობებს და მათში გარკვევაა მნიშვნელოვანი ამოცანა, ამის გაცნობიერებასთან ერთად მაკიაველი იმასაც მიუთითებს, რომ ინტერესების მიხედვით ადამიანთა ურთიერთობების აგების საშუალებანიც ადამიანთა ხელშია და ადამიანთა ურთიერთობების მოწესრიგებისათვის სხვა რაიმე ძალა არაა საჭირო, გარდა საკუთრივ ადამიანის გონებრივი უნარისა, რომლის დახმარებითაც იგი შეძლებს სწვდეს მის გვერდით მყოფთა ინტერესებს, მოთხოვნილებებს, მისწრაფებებს.

- ადამიანები კი გონებრივი უნარის სხვადასხვა დონეს ფლობენ. ამ დონეთა შესაბამისად შეიძლება ისინი სამ ჯგუფად დავყოთ: "ზოგს ყველაფერი თავისით ესმის, სხვები მხოლოდ ახსნა-განმარტების შედეგად ახერხებენ გაგებას, დანარჩენნი კი ვერც თავისით და ვერც სხვების ახსნა-განმარტების მეშვეობით ვერას ხვდებიან. **პირველნი უწარჩინებულესნი არიან, მეორენი წარჩინებულნი, მესამენი - ფუჭნი**".

5. სოციალურ ყოფიერებაში აუცილებლობისა და თავისუფალ ნებისყოფას შორის მიმართების საკითხი. ბედისწერა და თავისუფალი ნება. ის არც ვოლუნტარისტია და არც ფატალისტი. თავისუფალ ნებასთან ერთად აუცილებლობასაც აღიარებს, თუმცა იგი არც განგებისეულია, არც ბედისწერისეულია და არც ფორტუნასეულია, ამდენად იგი უფრო ბუნებრივი კანონზომიერების სახისაა, რომლის შემეცნებულ ადამიანს შეუძლია, და რომელიც ადამიანის მოქმედებაში გარკვეულ ტენდენციებს განსაზღვრავს, მაგრამ არა მთლიანად მოქმედებას.

- ადამიანები, რომლებმაც თავიანთი სამფლობელოები დაკარგეს, ბედისწერას კი არ უნდა ადანაშაულებდნენ, არამედ თავიანთსავე უნიათობას, უუნარობას – მოვლენები წარემართად იმგვარად, რომ განეჭვრიტათ, რა დასჭირდებოდათ უახლოეს მომავალში, როცა ვითარება

შეიცვლებოდა. მათთვის დამახასიათებელი აღმოჩნდა უზრუნველობა მომავლის მიმართ – "ვის ახსოვს ქარიშხალი მყუდრო ამინდში".

- ადამიანურ მოქმედებებში "მე მზად ვარ, ჭეშმარიტებად ვაღიარო იმის შესაძლებლობა, რომ ბედისწერა განაპირობებს ჩვენი მოქმედებების ნახევარს, ხოლო მეორე ნახევარს, მთლიანად თუ არა, ოდნავ ნაკლებს მაინც, ჩვენვე გვანდობს".

- ბედისწერას იგი ამსგავსებს ბობოქარ მდინარეს, რომელიც კალაპოტიდან გადასული ყველაფერს წალეკავს. ამ ძალის მოთოკვა შეიძლება წინასწარ ზომების მიღებით, ჯებირების გაშენებით, არხების გაჭრით, ე.ი. ადამიანს შეუძლია მოთოკოს აუცილებლობა და დაუქვემდებაროს თავის ინტერესებს ამ აუცილებლობის განმსაზღვრელი კანონების ცოდნის საფუძველზე.

- მაკიაველი გვასწავლის ბედისწერის მიმართ შიში და სიფრთხილე შევცვალოთ გაბედულებით და თამამად შევუტოთ მას. მთავარია, რომ ადამიანს შეუძლია დაძლიოს და მოათვინიეროს ბედისწერა და ამაში მისი აქტიურობაა განმსაზღვრელი. აუცილებლობას (ბედისწერას) უნდა შევუტოთ და ჩვენი მოქმედებებით მოვთოკოთ; ამით საპირისპირო შედეგებს მოგვცემს, ვიდრე მჭერმეტყველებითი პოზიციის დაკავებისას.

- მაკიაველის მტკიცებით, "უმჯობესია თამამი იყო, ვიდრე ფრთხილი და წინდახედული, რადგანაც ბედისწერა ქალია, და მის მოსათვინიერებლად არ უნდა იშურებდე მუჯლუგუნებსა და წიხლებს: ვინც არ იშურებს, უფრო ადვილად იურვებს მას, ვიდრე ფრთხილი და მოკრძალებული კაცი. ამიტომ ბედისწერა, ქალისა არ იყოს, ყოველთვის სიჭაბუკეს ამჯობინებს, რადგანაც სიჭაბუკე უფრო თამამია, დაურიდალი. და უფრო თავდაჯერებულად ბრძანებლობს".

არ კმარა, მარტო აუცილებლობა გქონდეს შემეცნებული, საჭიროა განსაზღვრო, შენი მოქმედება რამდენად შეესაბამება დროისა და ეპოქის მოთხოვნილებას. ორი ადამიანიდან ერთი თუ ანგარიშს უწევს დროის მოთხოვნებს და მეორე არა, მაკიაველის მტკიცებით, პირველი მიაღწევს დასახულ მიზანს, მეორე კი განწირულია წარუმატებლობისათვის. "ბედნიერია ის, ვისი მოქმედებაც დროის თავისებურებას ეთანხმება და ესადაგება, და ზუსტად ასევე უბედურია ის, ვისი მოქმედებაც დროს არ შეესაბამება".

6. კონფლიქტის სოციოლოგიის საწყისები მაკიაველთან.

- მაკიაველი იცნობს კოლექტიურ ინტერესებს, რომლებიც განაპირობებენ ადამიანთა ერთი ჯგუფის მეორესთან დაპირისპირებას და მიაჩნია, რომ ასეთი დაპირისპირების არენაა მთელი სოციალური ისტორია. ეს არის მდიდგრებისა და ღარიბების, კეთილშობილთა და

პლებეების, დიდებულებისა და ხალხის, მთავრობიდა მასების დაპირისპირება. ეს არის ორ საპირისპირო პოლუსზე მოთავსებულ სოციალურ ჯგუფთა ბრძოლა _ ერთის მხრივ ქონების, პრესტიჟის, მდგომარეობის, ძალაუფლების მქონეთა ბრძოლა მათ შესანარჩუნებლად, მეორეს მხრივ ქონებას, პრესტიჟს, მდგომარეობას და ძალაუფლებას მოკლებულთა ბრძოლა მათ მოსაპოვებლად.

- მაკიაველის აზრით, საზოგადოებაში ინტერესებისა და ღირებულებების მიხედვით გათიშვა იწვევს სოციალურ ჯგუფებს შორის კონფლიქტს, რაც სოციალური ცხოვრების ნაკლი კი არაა, არამედ დადებითი მომენტი, რადგან **კონფლიქტისა და დაპირისპირების გარეშე არაა მოძრაობა**, ხოლო საზოგადოება ისეთი ყოფიერებაა, რომელიც მუდმივ მოძრაობაში იმყოფება. ეს მოძრაობა შეიძლება იყოს აღმავალი და დაღმავალი, მაგრამ მთავარი ისაა, რომ მის გარეშე არ არსებობს საზოგადოებრივი ცხოვრება. მოძრაობის ერთადერთი წყარო კი კონფლიქტია, ამიტომ იგი დადებით როლს თამაშობს საზოგადოებრივ ცხოვრებაში. საზოგადოებაში წონასწორული მდგომარეობა არსებობს, მაგრამ ის მომენტალურია, კონფლიქტი კი მარადიული.

- კონფლიქტის მოწინააღმდეგენი "არ ითვალისწინებენ იმას, რომ ყოველ რესპუბლიკაში არია ორი განსხვავებული გუნება-განწყობა _ სახალხო და აზნაურთა და რომ ყველა კანონი მიღებული თავისუფლების სახელით წარმოიშვა ხალხისა და გრანდების უთანხმოებებიდან... ყველა, ვინც დაწვრილებით გამოიკვლევს რომის ამბოხთა შედეგებს, აღმოაჩენს, რომ მათგან გამომდინარეობს არა განდევნა ან ძალადობა, რომელტაც ზიანი მოაქვთ საერთოდ კეთილდღეობისათვის, არამედ დგინდება კანონები, რომელნიც ამტკიცებენ საზოგადოებრივ თავისუფლებას".

- მაკიაველი სვამს სოციალური მეცნიერების ფუნდამენტურ კითხვას: **იმ უმაღლეს ღირებულებას, რასაც თავისუფლება წარმოადგენს და რისთვისაც წარმოებს ბრძოლა საზოგადოებაში, ვინ უფრო კარგად იცავს და ინახავს _ დიდებულები თუ ხალხი?**

- საქმე ისაა, რომ დიდებულებს აქვთ თავისუფლება, ხალხი კი იბრძვის თავისუფლების მოპოვებისათვის. ამის გამო ეს ორი სოციალური ჯგუფი უპირისპირდება ერთმანეთს. ვის უფრო მეტი მიზეზი აქვს ამბოხებისა, იმას, ვინც თავისუფლებას ფლობს და ცდილობს მის შენარჩუნებას, თუ იმას, ვინც თავისუფლებას მოკლებულია და ცდილობს მის მოპოვებას. ანუ, ვის უნდა დაეკისროს თავისუფლების დაცვა _ დიდებულებს, თუ ხალხს?

- უპირატესობა უნდა მიენიჭოს დიდებულებს, რადგან სადაც მათ ჰქონდათ თავისუფლების დაცვა მინდობილი, თავისუფლება უფრო დიდხანს არსებობდა, ვიდრე სადაც მას ხალხი, ანუ

პლებსი იცავდა. იმ ადამიანებს უფრო უნდა ვანდოთ თავისუფლების დაცვა, ვინც ნაკლებად ესწრაფვის მის დაუფლებას.

- დიდებულებისა და ხალხის დაპირისპირება და ბრძოლა გამოწვეულია იმით, რომ როდესაც ერთსა და იმავე ღირებულებაზე არიან ორიენტირებული, მაშინაც კი, მას სხვადასხვა მიზნით უდგებიან. ხალხის მდიდარი ნაწილი, პრივილეგირებულნი თავისუფლებისათვის იბრძვიან, რათა უზრუნველყონ თავიანთი ბატონობა, დანარჩენები, ე.ი. ხალხის დიდი უმრავლესობა თავისუფლებისთვის იბრძვის, რათა უზრუნველყოს თავისი უშიშროება. "ხალხის მცირედი ნაწილი თავისუფლებას ისურვებს, რათა იბატონოს, ხოლო დანარჩენი, ისინი კი დიდი უმრავლესობაა, ესწრაფვიან თავისუფლებას თავიანთი უშიშროებისათვის".

7. მაკიაველი საზოგადოებრივი აზრის მნიშვნელობის შესახებ: მთავარი და ხალხი. "გარწმუნებთ, რომ ხალხი უფრო მყარია და გაცილებით მეტად განმსჯადი ყოველგვარ მთავარზე". აქაა გამოთქმული საზოგადოებრივი აზრის მნიშვნელობა. იმათთვის, ვინც ხალხს ბრბოსთან აიგივებდა, საზოგადოებრივი აზრი ღირებულებას მოკლებული იყო, რადგან საერთოდ უარყოფდნენ ბრბოს აზროვნების უნარს, ან კიდევ მისგან სერიოზულ რამეს არ მოელოდნენ. ამიტომ საზოგადოებრივი აზრის მნიშვნელობა გაიგივებული იყო ბრბოს მნიშვნელობასთან, ე.ი. ნულის ტოლი იყო. მაკიაველი კი ერთმანეთისაგან განასხვავებს ხალხს და ბრბოს და გაბედულად ამტკიცებს, რომ საკმაო საფუძველი არსებობს გავრცელებული შეხედულებისათვის, რომლის მიხედვითაც "ხალხის ხმას უდარებენ ღვთის ხმას" - "Vox populi vox dei est".

საზოგადოებრივი აზრი განჭვრეტს მოვლენათა მომავალ მსვლელობას და შეუძლია დარწმუნებით იმსჯელოს ხდომილებათა თანამედროვე ვითარებაზე.

- ხალხის, საზოგადოების აზრი უფრო მაღლა დგას მტავრის აზრზე და მასთან შედარებით სწორიცაა.

- მოვლენათა მსვლელობის "წინასწარ ხედვაში საზოგადოებრივი აზრი აღწევს ისეთ გასაოცარ შედეგებს, რომ გეჩვენება, თითქოს რაღაც საიდუმლო უნარით ხალხი ცხადად წინასწარ გრძნობს, რა აღმოჩნდება მისთვის სიკეთე და რა ბოროტება".

- ხალხი თუ იშვიათად უშვებს შეცდომას, მაშინ მთავარი უფრო დიდ შეცდომას უშვებს.

- ხალხი მთავარზე უფრო კარგ არჩევანს აკეთებს, იმდენად, რომ ხალხს ვერაფრით დაიყოლიებ, საზოგადოებრივი დიდება მიაგოს უღირსს და გახრწნილი ქცევის ადამიანს.

- ხალხი უფრო პრინციპულია, ვიდრე მთავარი.

- ხალხი, მართალია, ზოგჯერ უწესრიგობების წყაროა, მაგრამ თუ შევადარებთ ხალხის მიერ ჩადენილ უწესრიგობებს მთავრებიდან მომდინარესთან, ასევე ხალხის დიად საქმეებს, მთავართა დიად საქმეებთან, აღმოჩნდება, რომ "ხალხი დიდი უპირატესობის მქონეა მთავართან შედარებით სიქველესა და დიდებაშიც".

- მართალია, მთავრებს გარკვეული უპირატესობანი აქვთ ახალი წყაროების დადგენასა და კანონების დაწერაში, მაგრამ, სამაგიეროდ ხალხს უპირატესობა აქვთ ახალი წყობის არსებობის შენარჩუნებაში.

- მთავართან შედარებით, ხალხი კეთილ საქმეებშიც უპირატესობის მქონეა. ამავე დროს, ხალხი უფრო ნაკლებად სერიოზულ შეცდომას უშვებს, ვიდრე მთავარი.

- ხალხის შეცდომა სიტყვით, დარწმუნებითაც გასწორებადია, მაშინ, როდესაც მტავრის შეცდომის გასწორებას "ქირურგიული ჩარევა" სჭირდება. აქედან გამომდინარე, ხალხის დაავადება გაცილებით უფრო ადვილად განკურნებადია, ვიდრე მტავრისა.

- ხალხის სისასტიკე მიმართულია იმათ წინააღმდეგ, ვინც საერთო სიკეთეზე აღმართავს მახვილს. მთავრის სისასტიკე კი მიმართულია მისი პირადი სიკეთის დამრღვევთა წინააღმდეგ.

- როცა ხალხი აღვირს გადაიგდებს და აღზევდება, საშიშია არა ის სიგიჟე, რომელსაც იმ მომენტში სჩადის, არამედ მომავალი მოსალოდნელი შედეგი, ტირანიის სახით. ცუდი მთავრის შემთხვევაში კი პირიქითაა. აწმყოშია საშიში მის მიერ ჩადენილი სიგიჟის ბოროტება და მხოლოდ მომავალზე ამყარებენ იმედს, რადგან ტირანის ცუდმა ქცევამ შეიძლება აღადგინოს თავისუფლება იმით, რომ ხალხი აუჯანყდება.

- მაკიაველი გმობს ბრბოს, რომელსაც გონიერი მოქმედების უნარი არა აქვს და რომლის ძალა სიმრავლეშია. როგორც კი აიმრავლე დაიშლება, ბრბო კარგავს უნარს და არ მოიმოქმედებს იმას, რასაც ბრბოდ ყოფნის მომენტში ჩაიდენდა. ბრბოს არ აქვს შიშის უნარი მაშინ, როდესაც თითოეული განმხოლოებულად დარჩენილი ბრბოს წევრი შიშის ფაქტორს ემორჩილება და მოკლებულია გამბედაობას.

8. მაკიაველი ღირებულებითი ორიენტაციების ცვლის რაობის შესახებ.

პლატონის შემდეგ მხოლოდ მაკიაველმა მიაქცია ყურადღება იმ ვითარებას, რომ ღირებულებითი ორიენტაციების კონფლიქტს და ცვლას იწვევს, არა მხოლოდ სოციალურ-პოლიტიკური, არამედ, ასაკობრივი ფაქტორებიც. იგი კარგად ხედავს, რომ წარსული თუ თანამედროვე მოვლენების ობიექტური აღქმისას, ასევე აუცილებელია სუბიექტის განწყობა,

მისი მზაობა, სინამდვილე აღიქვას ისე, როგორც ის არის, ან კიდევ სინამდვილის აღებაში შექონდეს ადამიანური მომენტები, იქნება ეს მისი ასაკი, თუ მდგომარეობა.

- ადამიანები ერთსა და იმავე სინამდვილეს სხვადასხვა სიტუაციაში სხვადასხვაგვარად აღიქვამენ. ეს გამოწვეულია იმიტომაც, რომ მათი ღირებულებითი **ორიენტაციები ასაკთან ერთად იცვლებიან**. ის, რაც ერთ ასაკში მის აღტაცებას და მოეონებას იმსახურებს, სხვა ასაკში საერთოდ არაა მისთვის მნიშვნელობის მქონე. რატომ ხდება, რომ ადამიანის სიცოცხლის სხვადასხვა ასაკის შეფასებაში განსხვავებული თვალსაზრისებია – "თითქოს მოხუცები არ უნდა ცდებოდნენ თავიანთი სიყმაწვილისა და ხანგრძლივობის დროის შეფასებაში, რადგან ერთიც და მეორეც მათთვის ერთნაირად კარგადაა ცნობილი, ისინი ხომ ამ დროს საკუთარი თვალთ აღიქვამენ. ეს სამართლიანი იქნებოდა მაშინ, თუ ადამიანებს ცხოვრების ყველა ასაკში ექნებოდათ ისეთივე მსჯელობანი და სურვილები, მიდრეკილებები და აზრები, როგორც ჰქონდათ ყმაწვილკაცობაში. როცა ადამიანები ბერდებიან ძალა აკლდებათ, მაგრამ ემატებათ ჭკუა და გონიერება, ამიტომ აუცილებლად ყველაფერს, რაც მათ ყმაწვილკაცობაში ეჩვენებოდათ ასატანადაც და კარგადაც კი, მოხუცებულობაში აღიქვამენ ცუდად და აღმაშფოთებლად. იმის ნაცვლად, რომ ამას აბრალებდნენ საკუთარ განსჯას, **ისინი ადანაშაულებენ ეპოქას**".

9. პოლიტიკა და მორალი (ზნეობა). მაკიაველიზმის არსი.

- მთავარი სხვას უნდა ამბობდეს და სხვას უნდა აკეთებდეს. "ყოველი მთავარი უნდა ცდილობდეს, გულმოწყალე და არა სასტიკი კაცის სახელი მოიხვეჭოს, მაგრამ უთავოდ არ უნდა იყენებდეს გულმოწყალებას. ჩეზარე ბორჯიას სასტიკ კაცად თვლიდნენ, მაგრამ სწორედ ამ თავისი სისასტიკის წყალობით დაამყარა წესრიგი. ამიტომ მთავარი არაფრად არ უნდა აგდებდეს გმობას სისასტიკის გამო, თუკი ამის წყალობით ახერხებს იმას, რომ განხეთქილებისა და განდგომის საშუალება მოუსპოს თავის ქვეშევრდომებს".

- მთავრის მიმართ ქვეშევრდომებს შეიძლება ორი გრძნობა ჰქონდეთ – სიყვარული და შიში. პირველი სიქველზე იქნება აგებული, მეორე – სისასტიკეზე. მაკიაველი რეკომენდაციას აძლევს შიშს, ე.ი. სისასტიკეს: "რა ჯობს, უყვარდე თუ ეშინოდეთ შენი? რაზედაც უპასუხებენ, რომ სასურველია ერთიც და მეორეც, მაგრამ რადგან ორივეს შეთავსება ძნელია, ამიტომ, თუკუ იძულებული იქნები ერთერთზე უარი თქვა, გაცილებით გიჯობს, შიშს უნერგავდე ხალხს და არა სიყვარულს".

- რა იწვევს შიშს ადამიანებში და როგორ შეიძლება მისი დანერგვა? შიშის წყარო არ არის მოვალეობა, მას მხოლოდ სიყვარული ემყარება, შიშის წყარო სასჯელია, ამიტომ მაკიაველი

ამართლებს ქვეშევრდომთა მიმართ სისასტიკეს... ოღონდ სისასტიკე უნდა იყოს ერთჯერადი და წუთიერი და არა დასაწყისში ნაწილობრივი და შემდეგ კი მზარდი".

- სისასტიკე ერთობაში და ერთჯერადი უნდა იყოს, რათა ხალხს გონს მოსვლის საშუალება არ მიეცეს და ამრიგად, ნაკლებ მტკივნეულად განიცადოს იგი.

ქველმოქმედება კი ნელ-ნელა, წვეთ-წვეთობით უნდა გამოავლინო, რათა ხალხმა უკეთ შეძლოს მისი შეცნობა".

- მაკიაველიზმის არსი ვლინდება იმაშიც, რომ მისთვის პოლიტიკაში განმსაზღვრელია არა პატიოსნება, არამედ ცნობიერება. მოღვაწეობაში კანონის ნაცვლად ძალაზე დამყარება, უზნეობა, გაუტანლობა, დაუნდობლობა, სისუსტე და ძალის გამოყენება. მთავარი უნდა იყოს ლომივით ძლიერი და მელასავით ცბიერი. სწორედ ამ თვისებათა ერთობლიობა არის მთავრის სიბრძნისა და დღეგრძელობის წყაროც და მაჩვენებელიც.

ამრიგად, უნდა გვახსოვდეს, რომ არსებობს ბრძოლის ორი სახე: ერთია ბრძოლა კანონების, ხოლო მეორე - ძალის მეშვეობით. პირველი ნიშნეულია ადამიანებისათვის, მეორე კი ცხოველებისათვის. მაგრამ რაკი პირველი ხშირად არასაკმარისია, ძალაუნებურად უნდა მივმართოთ ხოლმე მეორეს. ამიტომ მთავრისთვის აუცილებელია თანაბარი წარმატებით იბრძოდეს როგორც მხეცი და როგორც კაცი.

- სწორედ ამნაირი, თუმცა შეფარვით გამოთქმული შეგონებით მიმართავდნენ მთავრებს ძველი მწერლები, რომლებიც აღნიშნავდნენ, რომ აქილევსს და ძველი დროის ბევრ სხვა მთავარსაც აღსაზრდელად აბარებდნენ კენტავრ ქირიონს, რათა მისი მეთვალყურეობით დავაჟაკებულიყვნენ. ამ ნახევრად მხეცისა და ნახევრად კაცის ზედამხედველობას ითვისებდეს და ისისხლხორცებდეს ორივეს ბუნებას, და რომ ერთი მეორეს გარეშე უდღეურია.

- ამრიგად, თუ მთავარი იძულებული იქნება, იბრძოდეს როგორც მხეცი, ცხოველთა მთელი სიმრავლიდან ლომსა და მელას უნდა ირჩევდეს, ვინაიდან ლომს არ შეუძლია თავი დაიცვას გველისგან, მელას _ მგლებისგან. მაშასადამე, მელა უნდა იყო, რომ შენიშნო გველი, და ლომი, რომ დაიფრინო მგლები. იმას, ვინც მხოლოდ ლომობას იჩემებს, ბევრი რამ არ ესმის.

- ამიტომ კეთილგონიერი მთავარი შეუძლებელია თავისი აღქმის ერთგული იყოს, თუკი ეს ერთგულება საზიანო აღმოჩნდება მისთვის, ან თუ აღარ არსებობს მიზეზები, რომლებმაც ეს აღქმა დაადებინეს. ყველა კაცი რომ კარგი და კეთილი იყოს, ამნაირი ქცევა უკეთური იქნებოდა, მაგრამ რაკი ისინი ბოროტნი არიან და გამუდმებით არღვევენ იმას, რაც აღიქვს,

შენ რატომღა უნდა უერთგულო შენს აღქმას მათ მიმართ? მთავარს არასდროს არ გამოეღვევა იმის კანონიერი მიზეზი, რომ გაამართლოს თავისი ორპირობა.

10. მაკიაველი მიზნისა და საშუალებების თანაფარდობის შესახებ პოლიტიკაში.

- მაკიაველის აზრით, მიზანი უნდა იყოს კეთილშობილი, რათა პოლიტიკოსის ქმედება ჩაითვალოს მოსაწონად. პოლიტიკოსის კეთილშობილება შეიძლება დავინახოთ იმაში, რომ ის ცდილობს, თავის სახელმწიფოს, თუ ერს მოუპოვოს დამოუკიდებლობა. ეს უპირველესი მიზანია. შემდეგ უზრუნველყოს დამოუკიდებელი სახელმწიფოს უშიშროება, ანუ შეეძლოს შინაურ და გარეულ მტრებთან ანგარიშის გასწორება. და ბოლოს მთავარმა უნდა შეზღუდოს საკუთარი ხელისუფლება, წინააღმდეგ შემთხვევაში იგი გადაიზრდება ტირანიაში. მან უნდა დაამყაროს კონსტიტუციური მმართველობა, შეაზღუდოს თავისი უფლებები, ეს განსაზღვრულია პოლიტიკოსის კეთილშობილ მიზანთა შორის.

- როგორი უნდა იყოს ამ მისანთა განხორციელების საშუალებები? ისეთი, როგორც უზრუნველყოფს წარმატებას მიზანთა განხორციელების გზაზე. ეს კი **გამორიცხულია ქველმოქმედებით, ჰუმანიზმით, სიკეთის ქადაგებით.** ჰომესპათიური მეთოდი საზოგადოებას არ გამოადგება. დემოკრატია და თავისუფლება არ დამყარდება დემოკრატიული მეთოდებით. მათი მიღწევა მხოლოდ ძალით შეიძლება.

- სამედიცინო ენაზე რომ ვთქვათ, საჭიროა ალეოპათია, ე.ი. მიზნის საწინააღმდეგო საშუალებების გამოყენება. რესპუბლიკის დამკვიდრებისათვის დიქტატურა, ჰუმანური მიზნების მიღწევას არაჰუმანური საშუალებები სჭირდება. ეს **საშუალებანი არ უნდა ექვემდებარებოდეს მორალურ, რელიგიურ, თუ სხვა სახის შეზღუდვებს.** ადამიანობის თვალსაზრისით ყველაზე სასტიკი და ყველაზე წარმოუდგენელიც უნდა იქნეს გამოყენებული, რადგან კეთილშობილ მიზანს ემსახურება.

- მაკიაველი ყოველგვარ საშუალებას მიიჩნევს დასაშვებად, თუ ეს საშუალებები კეთილ მიზანს ემსახურება და თვითონ არ იქცევიან **მიზნებად.** ბოროტება, როგორც საშუალება დასაშვებია, **მაგრამ ბოროტება, როგორც მიზანი გამორიცხულია.**

- **დასაგმობია ის, ვინც მკაცრია იმისათვის, რომ გააფუჭოს და არა ის, ვინც ასეთია გამოსწორების მიზნით.** სწორედ აქედან მომდინარეობს ის ლაპიტარული ფრაზა, რომლის შინაარსიც გამოთქვა მაკიაველიმ და რომლის ფორმა შემდგომ ჩამოყალიბდა მაკიაველის პრინციპის სახელით – "მიზანი ამართლებს საშუალებას".

- შეიძლება მიზანი კეთილშობილი იყოს, მაგრამ თუ ამ მიმართულებით მოქმედებამ შედეგი ვერ გამოიღო, გამივა, რომ ამოდ შეეწირა მსხვერპლი მიზანს. ამიტომ საშუალებების სახით

ადამიანის არაადამიანურ მხეცურ მოქმედებას ამართლებს არა მარტო მიზანი, არამედ ის შედეგებიც, რაც მას მოყვება. მხეცობა ადამიანის დასადანაშაულებლად საკმარისია, მაგრამ ყურადღება უნდა მიექცეს შედეგს, რაც მოყვა ამ მხეცობას და თუ შედეგი დადებითია, მხეცობა გამართლებულია. ადამიანს "ადანაშაულებს ჩადენილი საქმე, ამართლებს შედეგი". ეს არის ლოგიკური გაგრძელება დებულებისა: მიზანი ამართლებს საშუალებას.

მაკიაველი ამართლებს სისასტიკეს და მხეცურ ქმედებას არა თავის თავად, არამედ მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ეს ხდება ამაღლებული მიზნის მსახურებისათვის. ჩადენილი დანაშაული გამართლებადია, თუ შედეგი კეთილია.

- არცერთი კეთილგონიერი ადამიანი არ უსაყვედურებს მთავარს, თუ სამეფოს მოწესრიგების, ან რესპუბლიკის შექმნის მიზნით, ის მიმართავს რაიმე განსაკუთრებულ ზომებს. რას იზამთ. მას დაადანაშაულებს ჩადენილი, გაამართლებს შედეგი. და თუ შედეგი აღმოჩნდება კეთილი, ის ყოველთვის გამართლებული იქნება, რადგან უნდა გაიკიცხოს ის, ვინც მკაცრობს გაფუჭების მიზნით და არა ის, ვინც მკაცრია, რათა გაასწოროს ...".

3. ტომას ჰობსის სოციალური დოქტრინა

1. ტომას ჰობსი და მისი ეპოქა. დაიბადა 1588წ და გარდაიცვალა 1679წ. ინგლისის რევოლუცია და ჰობსის მსოფლმხედველობა. ბრძოლა ინგლისის ბურჟუაზიასა და სამეფო ხელისუფლებას შორის, ასევე რელიგიური ბრძოლა როგორც ჰობსის სოციალური დოქტრინის შემუშავების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი სოციალურ-პოლიტიკური ფაქტორი.

2. ტომას ჰობსი როგორც პირველი მოაზროვნე, რომელმაც ბუნებრივი სამართლის საფუძველზე განავითარა საზოგადოების შესახებ სისტემური მოძღვრება და ბოლომდე მიიყვანა მექანიციზმის პრინციპების გავრცელება საზოგადოებაზე, მოაბრუნა აზროვნება ადამიანზე და აზროვნების ცენტრში დააყენა არა მხოლოდ მოაზრე, არამედ აქტიურად მოქმედი, მოსაქმე ადამიანი. ჰობსის მოძღვრების ანთროპოცენტრისტული ხასიათი. მისი ძირითადი შრომებია: "მოქალაქის შესახებ", და "ლევიათანი, ანუ ადამიანის, სახელმწიფოს, ქრისტიანული სახელმწიფოსა და ბნელეთის სახელმწიფოს შესახებ".

3. ჰობსის მექანიკურ მატერიალისტური ფილოსოფიის ძირითადი სტრუქტურული ელემენტები: 1. ნაწილი – ფიზიკა, რომელიც თავის თავში მოიცავს: ლოგიკას, პირველ ფილოსოფიას ანუ ყოფიერების თეორიას, სივრცულ განზომილებას, ციურ სხეულთა და ვარსკვლავთა მოძრაობის თეორიას, გრძნობათა დახასიათებას და სხეულის შესახებ

მოდღვრებას. II ნაწილი განიხილავს: ადამიანის ბუნებას, მოქალაქის რაობას და ხელოვნურ სხეულს – სახელმწიფოს. ჰობსის ფილოსოფია ესაა მოძღვრება ბუნებრივ და ხელოვნურ სხეულებზე, ანუ ბუნებრივი ფილოსოფია და სამოქალაქო ფილოსოფია, რომელიც თავის თავში აერთიანებს ეთიკასა და პოლიტიკას.

4. ჰობსი როგორც ადამიანი საზოგადოებრივი არსების არისტოტელისეული გაგების მოწინააღმდეგე და უარმყოფელი. ადამიანის არსებაში არსებული გაერთიანებისაკენ მისწრაფება არ ნიშნავს ამავე დროს გაერთიანების უნარის ქონას. ცოდნა და გონება როგორც ადამიანთა გაერთიანების საფუძველი. პატივისცემა და სარგებელი როგორც ადამიანთა გაერთიანების წარმართველი მიზნები. ეგოიზმი როგორც ადამიანური საქმიანობისა და მოღვაწეობის უმთავრესი სტიმული.

5. ფიზიკურ და გონებრივ უნართა თანასწორობა როგორც ადამიანთა შორის ურთიერთგაუტანლობისა და შიშის საფუძველი. ადამიანთა ბუნებრივი მდგომარეობა როგორც ომი ყველასი ყველას წინააღმდეგ. "ბუნებრივი სამართალი", როგორც ბუნებრივ მდგომარეობაში მოქმედი სამართლებრივი წესები, რომელიც ადამიანს აძლევს უფლებას, "აკეთოს ყველაფერი, რაც სურს და ვის წინააღმდეგაც სურს". ბუნებრივი სამართალი ვერ უზრუნველყოფს ადამიანთა უშიშროებას გარანტიებით.

6. ადამიანის გრძნობა და გონება როგორც სამოქალაქო საზოგადოებაზე გადასვლის საფუძველი. ბუნებრივი სამართალი და ბუნებრივი კანონი. ბუნებრივი კანონი როგორც ამკრძალავი, რომლის თანახმადაც ადამიანს ეკრძალება გააკეთოს ის რაც დამღუპველია მისი ცხოვრებისათვის ან ართმევს მისი შენარჩუნების საშუალებას. ბუნებითი სამართალი რაიმეს კეთება – არკეთების თავისუფლება, ბუნებრივი კანონი კი როგორც მოვალეობა. ბუნებრივი კანონი როგორც გონების მითითება და დანიშნულება და არა ადამიანთა შეთანხმების შედეგი.

7. ჰობსი ოცი ბუნებრივი კანონის არსისა და დანიშნულების შესახებ. ძირითადი კანონები გვაუწყებს: "უნდა ვეძებოთ მშვიდობა ყველგან სადაც შესაძლებელია მისი მიღწევა, თუ ეს არ შეიძლება, მაშინ უნდა ვეძებოთ საშუალებები ომისათვის". – "ყველაფერზე უფლების შენარჩუნება შეუძლებელია, აუცილებელია ან სხვებს გადავცეთ ზოგიერთი უფლება ან საერთოდ უარი ვთქვათ მასზე. რახან ადამიანი ბუნებრივად მისწრაფვის მშვიდობისაკენ ამიტომ იგი უნდა დაკმაყოფილდეს თავისუფლების იმ ხარისხით რა ხარისხითაც ამას სხვების მიმართ უშვებს.

ხომ არ არის აქ წინააღმდეგობა? თუ ბუნებრივი კანონი გონების ბრძანება და მითითებაა იმის შესახებ თუ რისგან უნდა შეიკავონ ადამიანებმა თავი სიცოცხლის შესანარჩუნებლად, მაშინ საიდან წარმოიშვება "ომი ყველასი ყველას წინააღმდეგ". წინააღმდეგობა არ არის თუ კარგად გავითვალისწინებთ იმას, რომ 1. მართალია ადამიანი ეგოისტია, მაგრამ ის ბოროტი არ არის. მართალია ის მოითხოვს პირველ რიგში მისი ინტერესების დაკმაყოფილებას, მაგრამ მათ სხვა მისწრაფებებიც აქვთ – ესაა მისწრაფება აიცილოს სიკვდილი და შეინარჩუნოს სიცოცხლე, ეს კი უბიძგებს ადამიანებს მშვიდობიანი ცხოვრებისაკენ. გონება კი კარნახობს გზას, რომლითაც მშვიდობას და აყვავებას ეწევიან. 2. მართალია ბუნებრივი კანონები შეიძლება წვდომილი და ფორმულირებული იქნას ადამიანთა მიერ ბუნებრივ მდგომარეობაში, მაგრამ მათი დაცვა შესაძლებელია მხოლოდ სამოქალაქო საზოგადოების ან სახელმწიფოს ძალისხმევით. სხვა შემთხვევაში ამ კანონების მოთხოვნათა აღსრულება კეთილ ოცნებად დარჩება.

ადამიანს უნდა მიეცეს ადამიანური პიროვნების უსაფრთხოების გარანტია. თორემ ის ყოველ აზრს დაკარგავს. უფლებათა ურთიერთზე გადატანა ადამიანების მიერ ხდება ხელშეკრულების გზით. ორი ან მრავალი ადამიანის მოქმედებას, რომლის მეშვეობითაც ერთმანეთზე გადააქვთ თავისი უფლებები. ხელშეკრულება ეწოდება. სამომავლო ხელშეკრულება – შეთანხმებაა, რომელსაც ადამიანები ან შიშით ან ნებაყოფლობით იცავენ. პირველ ადგილზეა ადამიანთა ნებაყოფლობითი შეთანხმება სახელმწიფოს შექმნის მიზნით.

8. ეგოიზმი და სიკვდილის შიში, როგორც ადამიანური ბუნების ორი ყველაზე ნათელი და ნამდვილი მისწრაფება, რომელიც სახელმწიფოს წარმოშობას ედება საფუძვლად. მართალია ადამიანები თანხმდებიან უსაფრთხოების მიზნით, მაგრამ უსაფრთხოების გარანტი მხოლოდ სახელმწიფო იქნება, ისეთი საერთო ძალაუფლება, რომელიც მრავალ ადამიანს აერთიანებს. იმისათვის, რომ ადამიანებმა მშვიდობით იცხოვრონ აუცილებელია სახელმწიფოს – ლევიათანის აბსოლუტური ძალაუფლება. ეს ძალაუფლება წარმოიშობა ადამიანთა ნებაყოფლობით შეთანხმების ანუ საზოგადოებრივი ხელშეკრულების შედეგად.

სახელმწიფოს წარმოშობის ბუნებრივი მიზეზი – დაპყრობაა.

9. ჰობსი სახელმწიფოსა და სუვერენული ძალაუფლების არსის შესახებ: "სახელმწიფო არის ერთიანი პირი, რომლის მოქმედებაზეც პასუხისმგებლად იქცა ადამიანთა დიდი ჯგუფი ურთიერთ (შეთანხმების) ხელშეკრულების საფუძველზე იმ მიზნით, რომ ამ პირს შეეძლოს ყველა მათგანის ძალისა და საშუალებების გამოყენება ისე, როგორც ამას საჭიროდ და

აუცილებლად ჩათვლის მათივე მშვიდობისა და საერთო დაცვისათვის. აქ გასათვალისწინებელია სამი მომენტი:

1. სახელმწიფო სუვერენია, ყველა დანარჩენი კი ქვეშევრდომი. სახელმწიფოს ძალაუფლება ერთიანი და განუყრელია, იგი ყველას ნებას ერთ ნებაზე დაიყვანს. 2. ადამიანები (ქვეშევრდომები) პასუხისმგებელია. 3. ძალაუფლება კი არ არის პასუხისმგებელი.

10. ჰობსის სახელმწიფოს წარმოშობის ხელშეკრულებითი თეორია, როგორც სახალხო სუვერენიტეტის პრინციპის გამომრიცხველი, რომელიც ხალხს აცხადებს ყოველგვარი ძალაუფლების წყაროდ და საბოლოო მფლობელად. რატომ უწოდებენ ჰობსს სახელმწიფო ძალაუფლების აპოლოგეტს:

1. ხალხი არ არის სუვერენობის საფუძველი. ხალხმა ხომ უარი თქვა თავის უფლებებზე სუვერენის სასარგებლოდ.

2. სახელმწიფოს ყოველგვარი დასჯის გარეშე შეუძლია გააკეთოს ყველაფერი რაც სურს.

3. უზენაესი ხელისუფლების განადგურება შეუძლებელია იმ ადამიანთა გადაწყვეტილებით, რომელთა შეთანხმებითაც იქნა დადებული.

4. უზენაესი ხელისუფლების, თუნდაც დიქტატორულის არ არსებობა უფრო დამლუპველია, ვიდრე მისი არსებობა.

5. სახელმწიფო არის საკუთრების დაცვის გარანტი

6. კონტროლი ქვეშევრდომთა სულიერ ცხოვრებაზე, ცენზურა.

7. ძალაუფლების დანაწილება დაუშვებელია.

4. ჯონ ლოკის პოლიტიკური და სოციალური შეხედულებები

ჯონ ლოკმა (1632-1704) თავისი სოციალურ-სამართლებრივი და პოლიტიკური მოძღვრება გადმოსცა შრომაში “ორი ტრაქტატი სახელმწიფო მმართველობის შესახებ”, რომელიც დაიწერა და გამოქვეყნდა 1690 წელს. იგი მოღვაწეობდა საკმაოდ მღელვარე ეპოქაში, რომელიც მოცული იყო რევოლუციებით და გადატრიალებებით. 1688 წელს როდესაც ინგლისში მოხდა გადატრიალება და მეფემ იაკობ II –ე სტიუარტმა, რომელიც აქამდე აბსოლუტურ პოლიტიკას ატარებდა, დატოვა ქვეყანა. ხოლო ახალი მეფე ვილჰელმ ორანელი დათანხმდა კონსტიტუციური მონარქიის დამყარებას, ლოკმა დაიჭირა იმ საზოგადოებრივი ჯგუფის პოზიცია რომელიც ცდილობდა საზოგადოების მართვასა და

ხელმძღვანელობაში მოეპოვებინა გარანტირებული მონაწილეობის უფლება. როდესაც ამ ჯგუფმა თავის საწადელს მიაღწია, მან უწინარეს ყოვლისა გააკრიტიკა რევოლუციის ეპოქის რადიკალური შეხედულებები და გაიმიჯნა მისგან. მან მტკიცედ უარყო სახელმწიფო ძალაუფლების აბსოლუტურობისა და შეუზღუდველობის კონცეფცია.

მაგრამ იგი მთლიანად იზიარებდა ბუნებითი სამართლის, საზოგადოებრივი ხელშეკრულების, სახალხო სუვერენიტეტის, პიროვნების ხელშეუვალი უფლებების, ხელისუფლების სახეთა ბალანსირებულობის, ტირანის წინააღმდეგ სახალხო აჯანყების კანონიერების შესახებ იდეებს. მაგრამ იგი, რასაკვირველია, უბრალოდ კი არ იმეორებდა მანამდე გამოთქმულ იდეებს, არამედ ავითარებდა მათ, სახეს უცვლიდა, ახალი ასპექტებითა და შტრიხებით ავსებდა მათ და საბოლოოდ შექმნა მთლიანი პოლიტიკურ-სამართლებრივი მოძღვრება - ადრეული ბურჟუაზიული ლიბერალიზმის დოქტრინა.

მაშინ მიღებული ჩვეულების თანახმად ეს დოქტრინა იწყება სახელმწიფოს წარმოშობის საკითხის დასმითა და გარკვევით. მკაცრად, რომ ვთქვათ, სახელმწიფოებრიობის ნამდვილი გენეზისი (ჩასახვა) მთელი მისი სპეციფიკურობითა და კონკრეტულობით ლოკს უშუალოდ არც აინტერესებდა. ისტორიულ - ფაქტოლოგიური პრობლემა (ანუ სახელმწიფოს წარმოშობა) მის მიერ წამოყენებულ იქნა, როგორც სხვა „ნორმატიული - თეორიული პრობლემის - თუ როგორი უნდა იყოს სახელმწიფოს ორგანიზაციული, ეთიკური და იურიდიული საფუძვლები - გადაჭრის ფორმა.

ლოკის აზრით, სახელმწიფოს წარმოშობამდე ადამიანები იმყოფებიან ბუნებრივ მდგომარეობაში. წინასახელმწიფოებრივ საერთო საცხოვრებელში არ არის ომი “ყველასი ყველას წინააღმდეგ”. ინდივიდები თავისუფალნი არიან, ვინმე სხვის ნებაზე დამოკიდებულნი არ არიან, არ სჭირდებათ არავითარი ნებართვა, თვით განაგებენ საკუთარ თავს და ქონებას. ბატონობს თანასწორობა “რომლის დროსაც ყოველი ძალაუფლება და ყოველი სამართალი თანაზიარია, თანაბარია, არავის არავისზე მეტი არ აქვს”. იმისთვის რათა ბუნებრივ მდგომარეობაში მოქმედი ურთიერთობის კანონები და ნორმები დაცულ იყოს და რეალურად შეეძლოთ ადამიანებს შორის ურთიერთობის მოწესრიგება, ბუნებამ თითოეული ადამიანი დააჯილდოვა უნარით განსაჯოს კანონის დამრღვევი და მას შესაფერისი სასჯელი მიუზღოს. მაგრამ ბუნებრივ მდგომარეობაში არ არსებობს ორგანოები, რომლებსაც შეეძლებოდათ პირნათლად და სამართლიანად, მიუდგომლად და ობიექტურად გადაჭრან ადამიანებს შორის წარმოქმნილი დავა, განახორციელოს ბუნებრივი კანონების დამღვევთა სათანადო დასჯა და ა.შ. ყოველივე ესუნდობლობის გარემოს ბადებს, ჩვეულებრივი

გაწონასწორებული ცხოვრების დესტაბილიზაციას ახდენს. ბუნებრივი და ხელშეუვალი უფლებების, თანასწორობისა და თავისუფლების, პიროვნების და საკუთრების დაცვის სათანადო დონეზე უზრუნველყოფის მიზნით ადამიანები თანხმდებიან შექმნან პოლიტიკური გაერთიანება-საზოგადოება, დააწესონ სახელმწიფო. ლოკი განსაკუთრებულ აქცენტს თანხმობაზე სვამს: “სახელმწიფოს ყოველ მშვიდობიან წარმოქმნასა და დაწესებას საფუძვლად თანხმობა-კონსენსუსი ჰქონდა”.

ლოკის მიხედვით სახელწიფო ესაა ადამიანთა ერთობლიობა, რომლებიც გაერთიანებულნი არიან მათ მიერვე დადგენილი საერთო კანონის ეგიდის ქვეშ, რის საფუძველზეც ქმნიან ისეთ სასამართლო ინსტანციას, რომელსაც მათ შორის არსებული კონფლიქტების მოგვარება და დამნაშავეთა სამართლიანი დასჯა ძალუძს. კოლექტიურობის ყველა სხვა ფორმისგან (ოჯახის, საბატონო მფლობელობის, სამეურნეო ერთეულების) სახელმწიფო განსხვავდება იმით, რომ მხოლოდ იგი გამოთქვავს და გამოხატავს პოლიტიკურ ძალაუფლებას, ე.ი. უფლებას საზოგადოებრივი სიკეთის სახელით შექმნას საკუთრების დაცვისა და რეგულირების კანონები (სხვადასხვა სანქციების გამთვალისწინებელი), აგრეთვე იმის უფლებასაც გამოიყენოს საზოგადოების ძალა ამ კანონების აღსასრულებლად და საგარეო თავდასხმებისგან სახელწიფოს დასაცავად.

სახელმწიფო არის ის სოციალური ინსტიტუტი, რომელიც განახორციელებს და აღასრულებს საჯარო (ლოკთან - პოლიტიკურ) ძალაუფლებას, ხელისუფლებას. სახელმწიფოს წარმოქმნის საფუძვლებს, ლოკი თითოეული ადამიანის თანშობილ, თავად ბუნებისმიერ მოცემულ თვისებებსა და ნებაში ხედავს იმ საფუძველს, რომლის მიხედვითაც მათ უფლება აქვთ იზრუნონ საკუთარ თავზე (პლიუს კაცობრიობის დანარჩენ ნაწილზეც) და სხვათა დანაშაულებრივი ქმედებანი აღკვეთონ და დასაჯონ. სწორედ ამ ბუნებრივ და თანშობილ თვისებებშია საძიებელი როგორც საკანონმდებლო და აღმასრულებელი ხელისუფლების, ისე საზოგადოებათა წყარო და თავდაპირველი სამართლის სახეობები. აქ არის იმ ინდივიდუალიზმის ნათელი გამოვლინება, რომელიც პრაქტიკულად ყველა ლიბერალურ პოლიტიკურ - იურიდიულ დოქტრინას განმსჭვალავს.

ქმნიან რა ნებაყოფლობით სახელმწიფოს და ყურს უგდებენ გონების ხმას, ადამიანები ძალიან ზუსტად (შეიძლება ითქვას ძალიან ძუნწად) ზომავენ იმ უფლებამოსილებებს, რომელთა გადაცემასაც ისინი შემდგომ სახელმწიფოსთვის აპირებენ. ლოკთან იმაზე ლაპარაკიც ზედმეტია, რომ ადამიანები სახელმწიფოს სასარგებლოდ უარს ამბობენ თავიანთ კუთვნილ ყველა ბუნებრივ უფლებებზე, საკუთრების, თავისუფლებისა და თანასწორობის უფლებებს

არავის არ გადასცემს და არც არანაირ ვითარებაში არ უშვებს მათ გაუცხოებას და გადაცემას თვით სახელმწიფოსადმისაც კი. სწორედ ეს გაუსხვისებადი და ხელშეუვალი ღირებულები - არის სახელმწიფოს ხელისუფლებისა და მოქმედების საბოლოო საზღვრები და ზღუდეები, რომელთა გადალახვაც მას ეკრძალება და მისი არანაირი უფლებაც არ აქვს.

სახელმწიფო მის მიერ შემქმნელი ადამიანებისაგან ზუსტად იმდენ ძალაუფლებას იღებს, რამდენიც აუცილებელია და საკამრისი პოლიტიკური გაერთიანების მთავარი მიზნის მისაღწევად. ეს მიზანი კი მდგომარეობს იმაში, რომ ყველას (თითოეულს) შეეძლოს უზრუნველყოს, დაიცვას და რეალიზება გაუკეთოს თავის სამოქალაქო ინტერესებს: "სიცოცხლეს, ჯანმრთელობას, თავისუფლებას" და ისეთი მატერიალური და გარეგანი დოვლათის ფლობას, როგორებიცაა: ფული, მიწა, სახლი, საოჯახო ნივთები და ა.შ." ყველა ჩამოთვლილ სიკეთეს, ჯ. ლოკმა, ერთი სახელი-საკუთრება უწოდა.

იმ თეზისის ფორმულირებაში, რომ სახელმწიფოს საქმიანობის მიზანი საკუთრების დაცვა, სამოქალაქო ინტერესების უზრუნველყოფა უნდა იყოს, სავსებით სწორია, აგრეთვე დავინახოთ ლოკის მიერ ადამიანთა სიცოცხლის ობიექტურ პირობებზე სახელმწიფოს დამოკიდებულების ფაქტის გაცნობიერება. ლოკმა ამით ყვეალზე რეალისტურად გამოხატა სახელმწიფოს ძირითადი მიზნები და ამ მიზნის მიღწევის საშუალებებიც, რომლებიც მოწოდებულია ხელი შეუწყოს ამ მთავარი მიზნის განხორციელებას: კანონიერება, ხელისუფლების დანაწილება, ერისათვის ოპტიმალური მმართველობის ფორმა, ძალაუფლების ბოროტად გამოყენების შემთხვევაში ხალხის მხრიდან აჯანყების უფლება და სხვა.

კანონსა და კანონიერებაზე ლოკი დიდ იმედებს ამყარებდა. ადამიანის მიერ დადგენილ საერთო და ზოგად კანონში და მათ მიერვე აღიარებულ და სიკეთისა და ბოროტების საზომად დაშვებულ, ყველა კოლიზიათა გადაჭრის სამართლიან საშუალებებად გამოყენებულ კანონებში, იგი სახელმწიფოს მაკონსტრუირებელ პირველ ნიშანს ხედავდა. ნამდვილი აზრით, კანონი სრულებითაც არაა პირველი დანაწესი თუ დანიშნულება, რომელიც სამოქალაქო საზოგადოებიდან ან ადამიანთა მიერ დადგენილი საკანონმდებლო ორგანოდან მოდის. კანონის ტიტული აქვს მხოლოდ იმ აქტს, რომელიც გონიერ არსებას უთითებს და კარნახობს ისეთ ქცევას, რომელიც მისი საკუთარი ინტერესების შესატყვისი და საზოგადო სიკეთის მსახურიცაა იმავედროულად. თუ რაიმე დანაწესი, დადგენილება ასეთ ნორმა - მითითებებს არ შეიცავს, მაშინ იგი არ შეიძლება კანონად ჩაითვალოს. გარდა ამისა,

ლოკის მიხედვით, კანონს აუცილებლად უნდა ახასიათებდეს სტაბილურობა და მოქმედების ხანგრძლივობა.

ხაზს უსვამს რა კანონიერების რეჟიმს, ლოკი დაჟინებით იცავს დებულებას: კონკრეტულად ვინც არ უნდა ფლობდეს უზენაეს ხელისუფლებას სახელმწიფოში, მან უნდა “მართოს იგი ხალხის მიერ გაცხადებული, მათთვის ცნობილი და დადგენილი მუდმივი კანონების მიხედვით და არა იმპროვიზირებული დადგენილებების გზით”. კანონები მხოლოდ მაშინ უწყობენ ხელს სახელმწიფოს “მთავარი და დიდი მიზნის” მიღწევას ხელს, როდესაც მათ ყველა იცნობს და ყველა ასრულებს და იცავს. სახელმწიფოში აბსოლუტურად არავინ, არანაირი ორგანო არ შეიძლება გამოვიდეს მისი კანონების დაქვემდებარებიდან. კანონი უზენაესია. ამით ლოკი “სამართლებრივი სახელმწიფოს” იდეის წინამორბედად მოგვევლინა, რომელიც XVII-XIX-ე საუკუნის ევროპაში ფართოდ გავრცელდა.

კანონის მაღალი პრესტიჟი იმისგან მომდინარეობს, რომ იგი, ლოკის მიხედვით პიროვნების თავისუფლების დაცვისა და გაფართოების გადამწყვეტი, ძირითადი ინსტრუმენტია, რომელიც ასევე ინდივიდს სხვა პირების თვითნებობისა და დესპოტური ნებისგან იცავს. “იქ, სადაც არ არის კანონები, არც თავისუფლებაა”. “.ინდივიდუალური თავისუფლების ფუნქცია ცალკე აღებული ადამიანის ცხოვრებაში პირველადი და უპირველესი მნიშვნელობით არ ამოიწურება, ვინაიდან იგი აგრეთვე კიდევ მთლიანი პოლიტიკური ორგანიზმის საერთო და ზოგადი სიკეთის განუყოფელი ნაწილია. აი რატომაა შეუძლებელი ყველასთვის სიკეთის მიღწევა ისე, თუ არ ვუზრუნველყავით კანონის საშუალებით თითოეულის თავისუფლება. ლოკის ამ იდეებმა ევროპული პოლიტიკური მეცნიერება პოლიტიკურ-იურიდიული კულტურის ახალ საფეხურზე აიყვანა, რითაც სტიმული მისცა ამ მეცნიერების ერთ-ერთი ცენტრალური პრობლემის (“სახელმწიფო-პიროვნება”) ჰუმანიზმის სულისკვეთებით დამუშავებას.

როგორც სხვა პოლიტიკური დაწესებულებები და დადგენილებები, როგორც თავად სახელმწიფოც, ისე პოზიტიური კანონებიც უმრავლესობის ნებით და გადაწყვეტილებებით იქმნება. ლოკი გვიხსნის, რომ რომელიღაც გაერთიანების, (ერთიანი, მთლიანი) წარმონაქმნის ყველას ქმედება მიიღწევა მასში შემავალ პირთა მოწონებითა და მხარდაჭერით. ყოველი ასეთი წარმონაქმნი ერთი მიმართულებით უნდა მოძრაობდეს და აუცილებელია, იგი “მოძრაობდეს იქით სადაც მას ეზიდება ისეთი დიდი ძალა, როგორცაა უმრავლესობის თანხმობა”. აქედან დასკვნა: ყოველი ადამიანი, რომელიც თანახმაა სხვებთან ერთად შექმნას ერთიანი პოლიტიკური ორგანიზმი, ერთიანი მთავრობით, თავის თავზე იღებს

“ვალდებულებას დაემორჩილოს უმრავლესობის გადაწყვეტილებას და იგი საბოლოო გადაწყვეტილებად ჩათვალოს”.

თავისუფლების რეჟიმის მხარდაჭერა, პოლიტიკური გაერთიანების "მთავარი და უდიდესი მიზნის" რეალიზაცია აუცილებლად მოითხოვს, ლოკის მიხედვით, რომ სახელმწიფოს საჯარო-ხელისუფლებრივი უფლებამოსილებანი ნათლად იყოს გამიზნული და განაწილებული მის სხვადასხვა ორგანოებს შორის, კანონების მიღების უფლებამოსილება (საკანონმდებლო ხელისუფლება) მთელი ერის მხოლოდ წარმომადგენლობით დაწესებულებას - პარლამენტს ეძლევა. კანონების ცხოვრებაში გატარების კომპეტენცია (აღმასრულებელი ძალაუფლება) შეეფერება და ეკუთვნის მონარქს, მინისტრთა კაბინეტს. მათ უფლებამოსილებებს კიდევ განეკუთვნება უცხო სახელმწიფოებთან ურთიერთობის წარმოება (ფედერაციული ხელისუფლების წარმოება) ამით მას მხოლოდ იმის თქმა უნდა კი არ სურს, რომ ძალაუფლება აუცილებელია გაწონასწორდეს, არამედ ხელისუფლების უზურპაციის დაუშვებლობის, ხელისუფლების დესპოტური გამოყენების შესაძლებლობის თავიდან აცილების უზრუნველყოფის მექანიზმების გამოძებნა სურს. მან ჩამოაყალიბა "ხელისუფლების ცალკეული ნაწილების" კავშირისა და ურთიერთქმედების პრინციპები. საჯარო-სახელისუფლო საქმიანობის შესაბამისი ტიპები მის მიერ იერარქიულად აღმოჩნდა განლაგებული. პირველი ადგილი განეკუთვნება საკანონმდებლო ხელისუფლებას, როგორც ქვეყანაში უზენაეს (მაგრამ არა აბსოლუტურ) ძალაუფლებას. სხვა ხელისუფალნი მას უნდა დაემორჩილოს. ამავე დროს ისინი სრულებითაც არ წარმოადგენენ საკანონმდებლო ხელისუფლების მასიურ დამატებანს და მასზე საკმაოდ აქტიურ გავლენას ახდენენ, კერძოდ, აღმასრულებელი ხელისუფლება.

ერთიანი სახელმწიფოებრივი ხელისუფლების ცალკეული ნაწილების დიფერენციაციის განაწილების პრინციპების, კავშირისა და ურთიერთდამოკიდებულებების შესახებ ამგვარი წარმოდგენები საფუძვლად დაედო XVII-ე საუკუნეში წარმოქმნილ კონსტიტუციონალიზმის დოქტრინას. ყველაზე მეტად იგი განავითარა შარლ მონტესკიემ, ხოლო "ორი ტრაქტატი სახელმწიფო მართველობის შესახებ" გამოსვლიდან ასი წლის შემდეგ ადამიანისა და მოქალაქის უფლებების დეკლარაცია განაცხადებს: "საზოგადოებას, რომელშიც არ არის უზრუნველყოფილი უფლებებით სარგებლობა და არ არის გატარებული ხელისუფლების დანაწილება, არ აქვს კონსტიტუცია".

ლოკს კარგად ესმოდა, რომ არ არსებობს ისეთი იდეალური სახელმწიფოებრივი ფორმები, რომლებიც ერთხელ და სამუდამოდ დაზღვეულნი იქნებოდნენ ტირანიაში გადაზრდის

საშისშროებისაგან - წყობისაგან, სადაც ადგილი აქვს "ხელისუფლების განხორციელებას სამართლის გვერდის ავლით". როდესაც ხელისუფლების ორგანოები (საკანონმდებლო, აღმასრულებელი-სულ ერთია) იწყებენ სამართლისა და საზოგადო თანხმობის იგნორირებას (უგულვებელყოფას), გვერდს უვლიან სახელმწიფოში მიღებულ კანონებს, მაშინ ხდება არა მხოლოდ ქვეყნის ნორმალური მართვის დეზორგანიზება და დაუცველი რჩება საკუთრება, არამედ ხდება თავად ხალხის დამონება და განადგურება. ხელისუფლების უზურპატორთა მისწრაფება ასეთი წესით უზრუნველყონ წესრიგი, სიმშვიდე და მშვიდობა სახელმწიფოში. ლოკის მიერ უარყოფა იმაზე მითითებით, რომ ტირანთა სასურველი სიმშვიდე სრულებითაც არ არის მშვიდობა, ისაა ძალადობისა და ძარცვის ყველაზე საშინელი მდგომარეობა, რომელიც ხელს მხოლოდ ყაჩაღებსა და მჩაგვრელებს აძლევს.

იმ მმართველთა მიმართ, რომლებიც თავიანთ ხალხს დესპოტურად მართავენ, ხალხს მხოლოდ ერთი შესაძლებლობა რჩებათ-"შეღალადონ ზეცას" და გამოიყენონ ძალა "უსამართლო და არაკანონიერი ძალის" წინააღმდეგ. კანონის მიხედვით, ხალხს აქვს უფლება განსაჯოს, აქვს თუ არა მას საკმაო საფუძველი ღმერთსა თუ ზეცას შეღალადოს და დალოცვა ითხოვოს ტირანთა წინააღმდეგ ბრძოლაში. ლოკის აზრით ხალხის სუვერენიტეტი საბოლოო ჯამში (და ეს ყველაზე უკეთ კრიზისულ სიტუაციებში ჩანს) უფრო მაღალია, ვიდრე მათ მიერ შექმნილი სახელმწიფოს სუვერენიტეტი. თუ ხალხის უმრავლესობას მიჩნია, რომ საჭიროა აღკვეთოს საზოგადოებრივი ხელშეკრულების დამრღვევ ხელისუფალთა თავხედობა, მაშინ სახალხო აჯანყება, მიზნით დააბრუნოს სახელმწიფო თავისუფლების, კანონის,, საზოგადო სიკეთისკენ მოძრაობის გზაზე, სავსებით გამართლებულია. ხალხის უფლება აჯანყებაზე და ძალადობით მოძალადე ხელისუფლების დამხობაზე არ არის შემთხვევითი რამ ლოკის დოქტრინაში.

ლოკმა მრავალი იდეა და შეხედულება განავითარა ახალი ისტორიული გამოცდილების გათვალისწინებით, რომელიც ინგლისში მომხდარმა რევოლუციამ მოიტანა. ამგვარად, ისინი გამოსადეგი გახდა იმისთვის, რათა მომდევნო XVIII-ე საუკუნის პოლიტიკურ-სამართლებრივი ცხოვრების მაღალ თეორიულ და პრაქტიკულ შეკითხვებს - ანუ განმანათლებლობის საუკუნის და ახალი დროის ორი ყველაზე დიდი ბურჟუაზიული რევოლუციის: ფრანგულისა და ამერიკულის მიერ დასმულ შეკითხვებს პასუხი გასცემოდა.

5. მალთუსი მოსახლეობის სიმჭიდროვის როლის შესახებ საზოგადოების განვითარებაში

"მტრები, რომელთაც მე ვებრძვი, მანკიერება და სილატაკვა".

1. მალთუსი იკვლევს სილატაკის გამომწვევ მიზეზებს, ამდენად იგი სოციოლოგია. თავისი თეორიის საფუძვლად არსებობისათვის ბრძოლის პრინციპს იღებს. საზოგადოება ესაა არსებობისათვის კონკურენციული ბრძოლა, არსებობის უფლებაზე პოზიციების გარკვევა, სადაც ყოველგვარი კომპრომისის გარეშე, ძლიერნი იკავებენ სუსტების ადგილს. არსებობისათვის ბრძოლა განსაზღვრავს სოციალურ მოძრაობას და საერთოდ სოციალურ ყოფიერებას.
2. მალთუსს ძირითადად იცნობენ გახმაურებული შრომის "ხალხთმოსახლეობის ზრდის კანონის" მიხედვით. რა არის მალთუსის თეორიის ძირითადი პრობლემა? ესაა პირველ რიგში საზოგადოების არსების, მისი მოძრაობა-ცვალებადობის ხასიათის, საზოგადოების მამოძრავებელი ძალების განსაზღვრა, ისე როგორც საზოგადოებრივი ყოფიერების შესწავლა, მისდამი დიაგნოსის დასმის და მის ვითარებათა გაუმჯობესების გზების ძიება.
3. მალთუსის თეორიის ძირითადი კითხვებია – რა განსაზღვრავს საზოგადოების განვითარებას? სად და რაში უნდა ვეძებოთ ადამიანის ყოფის და სოციალური ცხოვრების განმსაზღვრელი ფაქტორები? რა იწვევს საზოგადოების პათოლოგიას? სადაა სოციალური ყოფიერების მამოძრავებელი ძალების მოშლის საიდუმლოება და როგორ უნდა დავაღწიოთ თავი სოციალური პათოლოგიას? ეს ის კითხვებია, რომლებიც ყოველ სოციალურ თეორიას ამოძრავებენ და რომელთა მეშვეობით თეორია სოციალურ მოძღვრებათა რიგში იკავებს ადგილს.
4. მალთუსის თეორიის ძირითადი ამოსავალი პრობლემაა სილატაკე, რომელიც ადამიანთა საზოგადოების ანომალიურობის მაჩვენებელია. სილატაკის ფაქტის არსებობიდან ამოსვლით, მალთუსი ცდილობს დაადგინოს მისი მიზეზები. ბიძგი, სტიმული თუ საბაზი საიდანაც საწყისი მიიღო მალთუსის ძიებებმა, ესაა სოციალური პათოლოგია (სიმახინჯე), გამოხატული სილატაკეში. ამიტომ მალთუსის მიზანია, გაარკვიოს, რა იწვევს სილატაკეს, მანკიერებას, უბედურებას და როგორ უნდა ეშველოს საზოგადოების მანკიერებას.
5. მალთუსის თხზულება "ხალხთმოსახლეობის კანონის გამოცდილება" – იწყება სწორედ საკითხის დაყენებით. "ადამიანმა, რომელსაც მოუნდება დაადგინოს, როგორი იქნება საზოგადოების მომავალი განვითარება, ბუნებრივად უნდა გამოიკვლიოს ორი საკითხი: 1. რა მიზეზები აყოვნებდნენ აქამდე ადამიანის წარმატებებს, ანუ მისი კეთილდღეობის

განვითარებას? 2. რამდენად შეიძლება ჩვენი განვითარების შემფერხებელი მიზეზების ნაწილობრივ ან მთლიანად უგულებელყოფა?

6. საზოგადოების განვითარების განმსაზღვრელი ფაქტორები არც რელიგიაში არც გეოგრაფიულ დეტერმინიზმში უნდა ვეძიოთ, არც რაიმე უტოპიასა და რევოლუციაში. საზოგადოების განვითარების განმსაზღვრელი ბუნებრივ ისტორიაში, პირველ რიგში მოსახლეობაში უნდა ვეძებოთ. საზოგადოების არსებობის ყოველ საფეხურზე, მისი ნორმალური ფუნქციონირებისათვის საჭიროა მოსახლეობის გარკვეული ოპტიმალური ოდენობა, რომელიც დგინდება საზოგადოებაში მოსახლეობის სიმრავლისა და საარსებო საშუალებათა თანაფარდობის კანონით. სწორედ ეს კანონი განსაზღვრავს საზოგადოების განვითარებას. როგორცაა ეს თანაფარდობა, ისეთივეა საზოგადოებაც.

7. ამ კანონის არსი კი ისაა, რომ ყველა ცოცხალ არსებას ახასიათებს მუდმივი სწრაფვა, გამრავლდეს უფრო სწრაფად, ვიდრე მისგან განკარგულებაში არსებული საარსებო საშუალებანი". მაგრამ ამ სწრაფვას თავისებურ განმსაზღვრელ და მარეგულიერებელ ფაქტორად ევლინება, საზოგადოებრივი ცხოვრების განმაპირობებელი, არსებობის საშუალებათა წარმოება. მოსახლეობის გამრავლების რეგულირებას არსებობის საშუალებათა ოდენობა ახდენს. მაგრამ გამრავლებისადმი ჩვენი შეუკავებელი მიდრეკილებები არღვევს ამ თანაფარდობას ხალხთმოსახლეობასა და არსებობის საშუალებებს შორის და წარმოიშობა ჭარბი მოსახლეობა. მოსახლეობის ზრდა უსწრებს საარსებო საშუალებათა ზრდას.

8. საზოგადოების არსებობის და განვითარების განმსაზღვრელი პირველი კანონი გვაუწყებს: "ჩვენ შეგვიძლია უეჭველად ჩავთვალოთ, რომ თუ მოსახლეობის გამრავლებას არავითარი წინააღმდეგობა არ ხვდება, მაშინ ის ორმაგდება ყოველ ოცდახუთ წელიწადში და იზრდება გეომეტრიული პროგრესიით".

9. მეორე კანონი გვაუწყებს: რომ მოსახლეობის გამრავლება გარდაუვლად განისაზღვრება არსებობის საშუალებებით და რომ მოსახლეობა იზრდება არსებობის საშუალებებთან ერთად. მოსახლეობის ზრდას გააჩნია დაბრკოლებანი, რომელნიც ადვილად აღქმადია. ამ დებულებას მალთუსი ასე გამოხატავს: ეს დაბრკოლებანი, ისე როგორც ყველა სხვა, რომელნიც მოსახლეობის დონეს არსებობის საშუალებებზე დაბლა აყენებენ: მორალური მოთოკვა, მანკიერება და სილატაკვა.

6. ჟან-ჟაკ რუსო სოციალური შეხედულებები

1. ცნობილი გახდა მას შემდეგ, რაც მონაწილეობა მიიღო დიჟონის აკადემიის მიერ გამოცხადებულ კონკურსში, თემაზე: "ხელი შეუწყო თუ არა ხელოვნებისა და მეცნიერების აღორძინებამ ზნეობრივ გაწმენდას?" - ისინი ეწინააღმდეგებიან ადამიანის ბუნებას.
2. რუსოსთვის "ბუნებრივი ადამიანი" - ესაა იზოლირებული ადამიანი, რომელიც საზოგადოების გარეშე ცხოვრობს. არ ესაჭიროებათ დახმარება, არც ცოდნა და შემეცნება, მხოლოდ "ინსტიქტი".
3. ბუნებრივ მდგომარეობაში - უთანასწორობას არანაირი მნიშვნელობა არ აქვს. ვინაიდან ისინი არაფერს არ ფლობენ, არც შეუძლიათ სხვისი დამორჩილება. ძლიერს არ უღირს სუსტის ექსპლოატაცია, ვინაიდან ეს უფრო მეტი უჯდება, ვიდრე მორჩილს შეუძლია მას მისცეს.
4. აი, როდესაც ადამიანმა შეიძინა უნარი დაენახა საერთო ინტერესები და მის საფუძველზე ჰქონდა მისივე მსგავსი ადამიანებისაგან დახმარების იმედი - იგი ერთიანდება თავისუფალ სიტუაციაში, რომელიც არსებობს მანამ, სანამ ეს მოკლევადიანი მოთხოვნილება არსებობს. აქ ადგილი არ აქვს ვალდებულებას, მოვალეობას. ერთობლივი ცხოვრების ჩასახულმა ჩვევამ წარმოქმნა ოჯახი. თანდათანობით ყალიბდება საზოგადოებაც.
5. სანამ ადამიანები მისდევდნენ ისეთ შრომას, რომელიც არ აღემატებოდა ერთი ადამიანის ძალას, ან ისეთ სარეწებს, რომლებსაც მრავალი ხელი სჭირდებოდა, მანამ ისინი თავისუფლად - ანუ თავისი ბუნების მიხედვით - ცხოვრობდნენ.
6. მისთვის მიუღებელია მხოლოდ ისეთი ხელოვნება და ცოდნა, რომლებმაც დაანგრის აღწერილი საზოგადოებრივი წყობა, რის შედეგადაც "გაქრა თანასწორობა, გაჩნდა საკუთრება, შრომა აუცილებლობად იქცა რასაც მონობა და სიღარიბე მოჰყვა.
7. ბუნებრივი მდგომარეობიდან გამოსვლა აღნიშნა იმით, რომ ადამიანებს შორის ფიზიკური თუ ბუნებრივი უთანასწორობის გვერდით გამოვლინდა პოლიტიკური უთანასწორობაც.

8. უთანასწორობის წარმოქმნის პირველი ეტაპი იყო საკუთრების გაჩენა. პირველი, ვინც შემოიღობა მიწის ნაკვეთი და განაცხადა გულუბრყვილების წინაშე "ეს ჩემია", იყო სამოქალაქო საზოგადოების დამფუძნებელი. **დედამიწის ნაყოფი ყველასია, ხოლო თვითონ არავისია.** საკუთრების გაჩენა უკვე ზრდის ბუნებრივი უთანასწორობის მნიშვნელობას და წარმოიშვება უთანასწორობის ახალი ფორმა - **მდიდრებად და ღარიბებად** დაყოფა. ამან გამოიწვია ხალხის შიგნით დაპირისპირება, შეტაკებანი, ასეთი მდგომარეობიდან გამოსასვლელად მდიდრებმა შეადგინეს ყველაზე მზაკვრული გეგმა, რითაც მან თავისი მოწინააღმდეგენი საკუთარ დამცველებად აქცია. მდიდარმა შესთავაზა ხალხს შეექმნათ სასამართლო წესები, დაეწესებინათ ხელისუფლება, რომელიც მხარს დაუჭერდა საერთო შეთანხმებას. მათ დაიჯერეს, რომ ამით უზრუნველყოფდნენ თავისუფლებას. შეთანხმების შედეგი კი საპირისპირო აღმოჩნდა, საზოგადოებამ და კანონმა სუსტებს ახალი ბორკილები დაადო და ახალი ძალები შესძინეს მდიდრებს, ამით განადგურდა ბუნებრივი თავისუფლება და სამუდამოდ დადგინდა საკუთრებისა და უთანასწორობის კანონი. უთანასწორობის განვითარება სამ:

1. სიმდიდრის და სიღარიბის,
2. ძლევამოსილებისა და უმწეობის,
3. ბატონობისა და მონობის - ეტაპს მოიცავს.

9. კანონებისა და სასამართლოების გაჩენა ჯერ კიდევ არ ნიშნავს სახელმწიფოს წარმოქმნას. ახალდაბადებულ მმართველობას ჯერ კიდევ არ ჰქონდა მუდმივი და რეგულარული ფორმები, მაგრამ განუწყვეტელმა უწესრიგობებმა, ეს ჩემია, ეს შენი არ არის, საქმე იქამდე მიიყვანა, რომ ადამიანებს გაუჩნდათ აზრი - "მიენდოთ ცალკეული ადამიანებისათვის საშიში ნივთი - საჯარო ხელისუფლება და დაევალებინათ მათთვის ზედამხედველობა გაეწიათ ხალხის გადაწყვეტილებების შესრულებაზე". საჯარო ხელისუფლებამ კიდევ უფრო გააძლიერა უთანასწორობა - წარმოიშვნენ ძლევამოსილი და დაუცველი - მიუსაფარი ადამიანები, რომელთა შორის დაპირისპირებანი ხელს უწყობს **დესპოტიზმის** გაჩენას, როცა ცალკეული ადამიანები თანასწორნი არიან იმიტომ, რომ ფაქტობრივად არარაობანი არიან.

10. კერძო საკუთრება, რუსოს მიხედვით, კი არის სახელმწიფოს წარმოშობის მიზეზი, მაგრამ კლასობრიობისგან ძალიან შორსაა, რადგან მას სახელმწიფო საერთო სიკეთის - კეთილდღეობის განხორციელების იარაღად მიაჩნია.

11. "საზოგადოებრივ ხელშეკრულებაში" რუსომ ამოცანად დაისახა "ეპოვა ასოციაციის ისეთი ფორმა, რომელიც მთელი თავისი საერთო ძალებით იცავს და იფარავს პიროვნებას და

ასოციაციის ყოველი წევრის ქონებას, და რომლის წყალობითაც თითოეული პიროვნება სხვებთან გაერთიანებისას, ექვემდებარება მხოლოდ საკუთარ თავს და იმდენადვე თავისუფალი რჩება, როგორც ადრე იყო".

12. მმართველობის დაფუძნება ძალაზე არ შეიძლება. ძალას არ შეუძლია შექმნას სამართალი, ხოლო ადამიანი კი ვალდებულია დაემორჩილოს მხოლოდ კანონიერ ხელისუფლებას. მუდამ იქნება დიდი განსხვავება ბრბოს დამორჩილებასა და საზოგადოების მართვას შორის. ბატონი და მონა - ხალხი და მისი მეთაური. რუსო ამტკიცებს, რომ "ყოველგვარი კანონიერი ხელისუფლების საფუძველი მხოლოდ შეთანხმება შეიძლება იყოს". ასეთი შეთანხმება ადამიანებს შორის ბუნებრივი მდგომარეობიდან გამოსვლისას აუცილებლობით იდება.

ადამიანებს შორის დადებული შეთანხმება არ არის შეთანხმება მთავრობის არჩევის შესახებ. ანუ უნდა განვიხილოთ ის აქტი, რომლის ძალითაც ხალხი ხალხად ყალიბდება, ვინაიდან ეს აქტი საზოგადოების ჭეშმარიტი საფუძველია.

როგორია ამ აქტის შინაარსი? არსებითად იგი ერთ პირობაზე დაიყვანება, ესაა "ასოციაციის ყველა წევრის მიერ მთელი თემის სასარგებლოდ საკუთარ უფლებებზე უარის თქმა".

უფლებათა ეს გაცემა - გაუცხოება უნდა იყოს სრული, არავის არ უნდა დარჩეს რაიმე უფლება, ვინაიდან წინააღმდეგ შემთხვევაში ის თავისი თავის მსაჯულად იქცეოდა და სხვებზეც გააცხადებდა პრეტენზიას.

საზოგადოებრივი ხელშეკრულების შედეგად ხელშეკრულების დამდები პირები ერთიან საზოგადოებრივ პირად ყალიბდებიან. "ასოციაციის ეს აქტი ყოველი ხელშეკრულებაში მონაწილე ცალკეული პიროვნების ნაცვლად, დაუყოვნებლივ ქმნის მორალურ და კოლექტიურ მთელს". ამ საზოგადოებრივ პირს ადრინდელ პერიოდებში უწოდებდნენ **სამოქალაქო საზოგადოებას, თემს**, ახლა კი იწოდება **რესპუბლიკად**, ან **პოლიტიკურ სხეულად**, ხოლო თავისი წევრების, ქვეშევრდომების მიერ იწოდება **სახელმწიფოდ**, როდესაც იგი პასიურია, და სუვერენად, როდესაც იგი აქტიურია, ხოლო ქვეყანად, სამეფოდ", როდესაც მას მის მსგავს გაერთიანებებს ადარებენ. მონაწილეები კოლექტიურად იღებენ ხალხის სახელს, ხოლო ცალ-ცალკე იწოდებიან მოქალაქეებად - როგორც სუვერენული ძალაუფლების მონაწილენი და **ქვეშევრდომებად** - როგორც სახელმწიფოს კანონებისადმი დაქვემდებარებულნი".

ხელშეკრულების შედეგად წარმოქმნილ ახალ მდგომარეობას, რუსო **სამოქალაქო მდგომარეობას** უწოდებს და მას ძალიან დიდ შეფასებას აძლევს.

ადამიანი გამუდმებით უნდა ადიდებდეს იმ წამს, რომელმაც სამუდამოდ გამოიყვანა იქიდან(ბუნებრივი მდომარეობიდან) და რომელმაც გონებაჩლუნგი და შეზღუდული ცხოველისაგან გონიერი არსება - ადამიანი შექმნა. მხოლოდ ბოროტმოქმედებს დაყავს ადამიანი იმაზე დაბალ დონემდე, საიდანაც იგი გამოვიდა - ანუ ბუნებრივ მდგომარეობაზე დაბლა. ამ ბოროტმოქმედებათა აღმოფხვრას, რომლის გზებსაც იგი თავის "საზოგადოებრივ ხელშეკრულებაში" ეძებს ადამიანის ზნეობრივი სრულყოფის ფართო გზაზე გამოყვანა შეუძლია. ახალი სოციალური სისტემის საფუძველი უნდა გახდეს საზოგადოებრივი ხელშეკრულების ნამდვილი რეალიზება და განხორციელება. "პირველადი შეთანხმება არა მხოლოდ არ სკობს ადამიანთა ბუნებრივ თანასწორობას, არამედ პირიქით, ცვლის მას როგორც პიროვნების თანასწორობით კანონის წინაშე, და ცვლის ყველა იმ უთანასწორობას, რომელიც ბუნებამ შეიტანა მის ფიზიკურ არსებაში, ადამიანები შეიძლება იყვნენ არათანასწორნი ნიჭის, ან ძალის მხრივ, მაგრამ ყველა ისინი უფლებრივად თანასწორნი ხდებიან შეთანხმების შედეგად".

13. **ხალხის სუვერენიტეტი:** "მხოლოდ საერთო ნებას შეუძლია მართოს სახელმწიფოს ძალები მისი წარმოქმნის მიზნის შესატყვისად, რომელიც საყოველთაო კეთილდღეობაში მდგომარეობს".

საერთო ნება არ უდრის ყველას ნებას, რამეთუ იგი კერძო ინტერესებს წარმოადგენს. სუვერენიტეტი ეს საერთო ნების განხორციელებაა. სუვერენიტეტის ორი თვისება - **განუყოფლობა და გაუსხვისებლობა** - აქედან გამომდინარეობს. გადაცემა შეიძლება ძალაუფლების, მაგრამ არავითარ შემთხვევაში ნებისა". ამას იგი მმართველობის წარმომადგენლობითი ფორმის უარყოფასთან მიყავს. დეპუტატები - კომისრებია.ყოველი კანონი, თუ იგი უშუალოდ თვით ხალხმა არ დაამტკიცა, არაა ნამდვილი. იგი სრულებითაც არ არის კანონი". ძალაუფლების განაწილების მოწინააღმდეგეა.

სუვერენიტეტი ვლინდება კანონების გამოცემაში "მხოლოდ სუვერენს აქვს საკანონმდებლო ძალაუფლება". კანონი კი საყოველთაო ნების ნაყოფია. იგი ყველასაგან უნდა ამოდიოდეს. მთავრობა არაა სუვერენი, მთავრობა სუვერენის (ხალხის) ნების მხოლოდ და მხოლოდ აღმასრულებელია. რესპუბლიკა და დესპოტია - ანუ გადაგვარებული სახელმწიფო.

14. გარდა საგანგებო თავყრილობებისა, რომლებიც შეიძლება გამოწვეული იქნას გაუთვალისწინებელი შემთხვევებით, აუცილებელია არსებობდეს პერიოდული თავყრილობებიც. როგორც კი ხალხი შეიკრიბება როგორც სუვერენული ორგანო, მთავრობის ყოველგვარი იურისდიქცია წყდება. მთავრობის მხრიდან სუვერენული ძალაუფლების

უზურპაციის თავიდან აცილების მიზნით სახალხო ყრილობა იწყება ორი საკითხის განხილვით და მასზე კენჭის ყრით:

1. ნებავეს თუ არა სუვერენს შეინარჩუნოს მთავრობის არჩეული ფორმა? და
2. ნებავეს თუ არა ხალხს მმართველობა დაუტოვოს მათ, რომელთაც ახლა აქვს იგი დაკისრებული?

მოქალაქეთა ყრილობისათვის "სახელმწიფოში არ არსებობს არავითარი ძირითადი კანონი, რომლის გაუქმებაც შეუძლებელი იქნებოდა თვით საზოგადოებრივი შეთანხმებითაც კი არაა გამორიცხული". იმ მომენტში, როდესაც მთავრობამ მოახდინა სუვერენიტეტის უზურპაცია, საზოგადოებრივი შეთანხმება დარღვეულია და ყველა უბრალო მოქალაქენი, რომელთაც უფლება აქვთ დაუბრუნდნენ თავის ბუნებრივ თავისუფლებას იძულებულნი და არა მოვალენი არიან დაემორჩილონ მას".

15. რუსოს საზოგადოებრივი იდეალია ეგალიტარიზმი. მხოლოდ იქ, სადაც არსებობს ქონების ცნობილი თანასწორობა, შესაძლებელია საყოველთაო და საერთო ნების წარმოქმნა-ჩამოყალიბება. თავისუფლება შეუძლებელია არსებობდეს თანასწორობის გარეშე. ამიტომ "არჩეული მოქალაქე არ უნდა ფლობდეს იმდენ შეძლებას, რომ შეეძლოს მეორეს ყიდვა, და არცერთი არ უნდა იყოს - იმდენად ღარიბი, რომ იძულებული იყოს გაყიდოს საკუთარი თავი. ეს გულისხმობს მდიდრებისა და დიდებულების ქონების და სიდიდისა და გავლენის შეზღუდვას.

7. შარლ - ლუი მონტესკიე - გეოგრაფიული დეტერმინიზმის თეორეტიკოსი და დამფუძნებელი

შესავალი.

1. შარლ - ლუი მონტესკიე - მოკლე ბიოგრაფიული ნარკვევი.
2. მონტესკიეს სოციოლოგიური შეხედულებები: საზოგადოებისა და მისი კანონების შესახებ.
3. მონტესკიეს გეოგრაფიზმი.
4. ეკონომიკა საზოგადოების ცხოვრებაში.
5. მოძღვრება სახელმწიფოსა და სამართალზე.
6. ომი და სამხედრო ხელოვნება.

7. საზოგადოება და ოჯახი.

8. აღზრდისა და მორალის პრობლემები.

საკვანძო სიტყვები და გამოთქმები:

სპარსული წერილები, „განაზრებები რომაელთა აღზევებისა და დაცემის შესახებ“, გეოგრაფიული დეტერმინიზმი, „კანონთა გონი“, ფაქტორული თეორია, განმანათლებლობა, ხელისუფლების განაწილების თეორია, ფატალიზმი, დესპოტიზმი, ადამიანი და ოთხი ბუნებრივი კანონი.

შესავალი.

შარლ-ლუი მონტესკიე (1689-1755) გამოჩენილი ფრანგი მოაზროვნე, ენციკლოპედიური გონების პატრონი. ისტორიაში აღორძინების ეპოქის მთავარ მოაზროვნეებს გონების სიმლიერის გამო ეპოქის ტიტანებს უწოდებდნენ. ასეთივე ტიტანად შეიძლება ჩაითვალოს მონტესკიეც. საფრანგეთის რევოლუციამდე საუკუნით ადრე დაბადებულმა, შეიძლება ითქვას, ბევრი რამ გააკეთა მისი იდეური შემზადებისათვის. შემთხვევითი არაა, რომ მარატისა და რობესპიერის თაოსნობით, ჟირონდისტებიც და იაკობინელებიც ერთნაირი მოწიწებით მიმართავდნენ მონტესკიეს. მონტესკიესა და მისი მომხრეების მისამართით იტყვის რობესპიერი - რევოლუციას მათ უნდა ვუმადლოდეთო. უდავოა მონტესკიეს ძლიერი გავლენა ეპოქის ისეთ ფრანგ ენციკლოპედიისტებზე, როგორებიცაა ჰელვეციუსი, დიდრო, ჰოლბახი, ასევე, XVIII საუკუნის სოციოლოგებზე - სოციალურ მოაზროვნეებზე, ტიურგოსა და კონდორსეზე, განსაკუთრებით ბარნავზე.

შარლ-ლუი მონტესკიე - მოკლე ბიოგრაფიული ნარკვევი.

მონტესკიე გარდაიცვალა 1755 წელს, 10 თებერვალს, პარიზში. მისი უზარმაზარი მეცნიერული და ლიტერატურული მემკვიდრეობა კაცობრიობის პროგრესული კულტურის საგანძურშია შესული. მათ შორის უმთავრესია: „სპარსული წერილები“ (1721), „განაზრებები რომაელთა აღზევებისა და დაცემის მიზეზების შესახებ“ (1734) და „კანონთა გონი“ (1748).

სპარსული წერილები - დაწერილია ხატოვნად, გაჯერებულია მშვენიერი სატირით, გასართობია და გონებახვილური - ნამდვილი მხატვრული შედეგია. „წერილები“ მკითხველს საშუალებას აძლევს თეორიული და პრაქტიკული განზოგადებები,

მნიშვნელოვანი ცხოვრებისეული დასკვნები გააკეთოს. ნაწარმოების სიუჟეტი ასეთია: სპარსელი მოგზაურობს ევროპაში, კერძოდ, საფრანგეთში. აკვირდება და სწავლობს ადგილობრივ სინამდვილეს, ცხოვრებას, კანონებს. დესპოტური ქვეყნიდან ჩამოსულს საფრანგეთში გამეფებული დესპოტური წყობა და ყველაფერში თვალსაცემი დესპოტიზმი აოცებს.

„განაზრებები რომაელთა აღზევებისა და დაცემის შესახებ“. დიდი პროგრესული მნიშვნელობა ქონდა მონტესკიეს ამ ისტორიულ-ფილოსოფიურ ნაშრომს - ნაშრომში, რომის ისტორიის მაგალითზე, ავტორი ცდილობს დაამტკიცოს, რომ მხოლოდ იქ, სადაც მოქალაქეები დამოუკიდებელნი და თავისუფალნი არიან, სადაც გაბატონებულია რესპუბლიკური ზნეობა, საზოგადოება წარმატებით ვითარდება. საზოგადოება, რომლის მოქალაქენი უარს ამბობენ თავისუფალ აზროვნებაზე მონობისაკენ მიემართება. სახელმწიფო კარგავს ყველაფერს, კნინდება და საბოლოო ჯამში საშინაო და საგარეო მტრებთან ბრძოლაში მარცხდება. ამ ნაშრომიდან შესაძლებელია პირდაპირი დასკვნის გაკეთება: თუ ფრანგ ხალხს უყვარს სამშობლო, სამუდამოდ უნდა მოიცილოს მეფის დესპოტიზმი, ფეოდალური ურთიერთობები. ასეთ დასკვნებს მონტესკიე პირდაპირ არ აკეთებს, მაგრამ ასე მსჯელობდა ყველა, ვინც ეს ნაშრომი წაიკითხა. ეს ნაშრომი საფრანგეთის ბურჟუაზიულ-დემოკრატიული რევოლუციის ერთ-ერთი იდეური წყაროა.

„კანონთა გონი“ - მონტესკიეს მეცნიერული და ლიტერატურული მოღვაწეობის მწვერვალია, რომელზეც ის 20 წელი მუშაობდა. ამ ნაშრომში მთლიანადაა დალაგებული მონტესკიეს ფილოსოფიურ - სოციოლოგიური ხედვა, სამართლებრივი, ეკონომიკური და ისტორიული შეხედულებები. აქ მონტესკიე ადრინდელი ბურჟუაზიული განმანათლებლობის სულისკვეთებით ანალიზებს საზოგადოებასა და მის კანონზომიერებებს, მისდამი რელიგიურ მიდგომას, რაც დამახასიათებელი იყო ფეოდალური ეპოქისათვის, ააშკარეებს ფეოდალური ეპოქის მონარქიის არსს, რეაქციულ - დინასტიურ ომებს და ა.შ.

„კანონთა გონის“ სირთულისა და დანაწევრიანობის მიუხედავად (ის შედგება 31 წიგნისაგან, სადაც ზოგიერთები 15-20 თავს შეიცავს) ადვილად რწმუნდები, რომ ის ავტორის აღნიშნულ მიდგომას შეესაბამება. კერძოდ: პირველი წიგნი ზოგადად ეხება კანონებს; მეორე-მეოთხე წიგნებში კანონები განხილულია მმართველობის პრინციპებთან მიმართებაში; მეცხრე და მეათე ეხება სახელმწიფოს სიძლიერის (დაცვითი და შეტევითი) ასპექტებს; მეთერთმეტე - მეცამეტე წიგნები დაკავშირებულია თავისუფლების საკითხებთან; მეოთხმეტე - მეთვრამეტე წიგნებში კანონები დახასიათებულია ქვეყნის ფიზიკურ მახასიათებლებთან

მიმართებაში; მეცხრამეტე და ოცდამეხუთე წიგნებში განხილულია ხალხის სპეციფიკური თავისებურებები; ოცდამეექვსე წიგნი აზუსტებს ყოველი კანონის ქმედების საზღვრებს; ბოლო წიგნებში განხილულია კანონთა აღმოცენებისა კავშირი კონკრეტულ გარემოებებთან.

მონტესკიე საზოგადოებისა და მისი კანონების შესახებ.

მონტესკიე თავიდანვე ცდილობს საზოგადოებას მიუდგეს საერო პოზიციებიდან, ის გადაჭრით უპირისპირდება ავგუსტინეს, რომელიც ისტორიას განიხილავს, როგორც ორი - მიწიერი და სულიერი - საწყისის ბრძოლას. ასევე გაგდაჭრით უარყოფს ის თომა აქვინელის შეხედულებებს, რომელსაც სახელმწიფო ძალაუფლება „ღვთიური ნებიდან“ გამოყავს და ამტკიცებს, რომ საზოგადოებრივი ცხოვრება, საბოლოო ჯამში, დამოკიდებულია „ღვთიურ სამართალზე“. მონტესკიე აღიარებს ღმერთს, როგორც სამყაროსათვის პირველი ზიგის მიმცემს, ამავე დროს უაზროდ მიაჩნია ღვთიური განსაზღვრულობის ძიება სოციალურ მოვლენებში.

მონტესკიე აცხადებს, რომ ისტორიისადმი თეოლოგიურ მიდგომას პირდაპირ ფატალიზმისაკენ მივყავართ. თუ ღმერთი ყოველივეს განაგებს, ადამიანებს აღარაფერი დარჩენიათ გარდა იმისა, რომ დასხდნენ გულხელდაკრეფილი, იყვნენ პასიური მჭვრეტელები. მაგრამ XVIII საუკუნეში, გონის საყოველთაო დუდილის, ბურჟუაზიული რევოლუციის მზადების პერიოდში, ყველაზე ზომიერი და მშვიდი განმანათლებლებიც კი გადაჭრით კიცხავდნენ ადამიანებს, რომლებიც ურიგდებიან სოციალურ სიცრუეს. „კანონთა გონში“ მონტესკიე აკრიტიკებს ფატალისტურ მსოფლმხედველობას: „მოდვრება ბედისწერის შესახებ, რომელიც ყველაფერს მართავს, მმართველსაც გადააქცევს აუღელვებელ მჭვრეტელად; მას გონია, რომ უკვე ყველაფერი გაკეთებულია და მას საქმე აღარა აქვს“.

ხელმწიფის ფატალიზმზე არანაკლებ საშიშია ქვეშევდრომთა ფატალიზმი. მონტესკიეს მიაჩნია, რომ უბრალო ადამიანს არა აქვს უფლება ხელი აწიოს მბრძანებელზე, მაგრამ მორალური პროტესტის, არა ცულით, არამედ კალმით, თავისი უფლებებისა და ინტერესების, ლეგალური უფლებებით დაცვის არათუ უფლება აქვს, არამედ ვალდებულებაცაა. დესპოტიზმთან შერიგებული მოქალაქე კარგავს მოქალაქედ წოდების უფლებას, გადაიქცევა მონად და ზიზლის ღირსია. მრავალწლიანი განაზრებების დასასრულს თავისი მთავარი ნაშრომის წინასიტყვაობაში მონტესკიე წერს: „მე დავიწყე ადამიანების შესწავლა და ვნახე რომ მათი კანონებისა და ზნეობის უსასრულო მრავალფეროვნება არაა გამოწვეული მხოლოდ მათი ფანტაზიით. მე დავადგინე ზოგადი საწყისები და ვნახე, რომ კერძო მენტხვევები თავისთავად ექვემდებარებიან მათ, რომ ყოველი ხალხის ისტორია, როგორც შედეგი,

გამოდის მათგან და ყოველი კერძო კანონი დაკავშირებულია სხვა კანონთან ან დამოკიდებულია სხვა, უფრო ზოგად კანონზე”.

ამგვარად, ფრანგი განმანათლებელი მიდის იმ დასკვნამდე, რომ საზოგადოებრივი ცხოვრება კანონზომიერი პროცესია, თანაც საზოგადოების კანონები არაა გარედან თავსმოხვეული, არამედ არსებობენ თვით მასში, როგორც ცალკეული სოციალური მოვლენების არსი. „კანონთა გონში” ღრმა მიხვედრაა, რომ კანონების ობიექტურ საფუძვლად მიჩნეულია საგანთა ბუნებიდან გამომდინარე აუცილებელი მიმართებები.

ამავე დროს, მონტესკიე სხვა განმანათლებლების მსგავსად პიროვნებას ანიჭებს სოციალური დემიურგის როლს და სოციალურ კანონებს თვლის კანონმდებელთა თავისუფალი ქმედების პროდუქტად. აქ ის ფაქტობრივად ერთმანეთში აურევს კანონს, როგორც სამართლის მეცნიერების კატეგორიას იმ საზოგადოებრივ კანონებთან, რომლებიც არ არიან დამოკიდებული ადამიანების ნებასა და ცნობიერებაზე; მონტესკიეს ნაშრომებში მრავლადაა კანონების ვოლუნტარისტული, სუბიექტურ-იდეალისტური განსაზღვრებები. მაგალითად, „კანონთა გონის” მესამე თავში მონტესკიე ამტკიცებს, XVI თავში, სადაც კანონი გაიგივებულია კანონმდებლის დადგენილებასთან. ყველა სოციალური უბედურების მიზეზს მონტესკიე ხედავს იმაში, რომ „კანონმდებელთა უმრავლესობა ძალზე შეზღუდული ადამიანები არიან, რომლებიც შემთხვევით მოხვდნენ ხელმძღვანელთა შორის და ითვალისწინებენ, მხოლოდ საკუთარ შეხედულებებსა და ფანტაზიას”. უნდა ითქვას, რომ მონტესკიე ხშირად ეჭვობს საკუთარი სეხედულებების მცდარობას. ასეთ შემთხვევაში ადამიანთა საზოგადოება გვეძლევა ქაოსად, ურთიერთგამომრიცხავ ნებათა შეჯახებების შედეგად. პროგრესის იდეა აქ გამორიცხულია. მეცნიერება საზოგადოების შესახებ ასევე შეუძლებელი გახდება.

ამგვარად, დასვა რა საკითხი საზოგადოების კანონების ობიექტურობის შესახებ, მონტესკიემ, როგორც ყველა სოციოლოგმა XIX საუკუნემდე ვერ შესძლო თანმიმდევრულად დაეცვა საკუთარი პოზიცია. ის მუდმივ წინააღმდეგობაშია, სოციალური კანონები მასთან ხან ობიექტურია, ხან სუბიექტურია, ე.ი. ხელოვნურად იქმნება კანონმდებლების მიერ. მონტესკიეს სუბიექტივიზმი იმ დროისათვის ანტიფეოდალური ხასიათის მატარებელია, რადგან საკითხი ეხება ფეოდალურ ურთიერთობებში ჩაკარგულ პიროვნებას და მის რეაბილიტაციას. მას მხედველობაში ყავს არა ფეოდალი „ყაჩაღი,” ან განდეგილი წმინდანი. ის უფრო მაღლა აყენებს პიროვნებას, რომელიც ქმნის კანონებს საზოგადოებრივი პროგრესისათვის, განათლებისა და კულტურისათვის. ამიტომ მისთვის კანონზომიერების პრობლემა ორგანულ კავშირშია კანონმდებელთა როლის პრობლემასა და იმ როლის დადგენასთან, რომელსაც საზოგადოებაში ასრულებს ადამიანთა მორალი და მორალური შეხედულებები. მონტესკიე ამტკიცებს, რომ ადამიანთა მორალს, ერთი მხრივ განაპირობებს

გეოგრაფიული გარემო, მეორე მხრივ კი არსებული პოლიტიკური წყობა. ის აქ არ იცავს მონისტიკურ პოზიციას, მაგრამ ორივე შემთხვევაში აწყობს წინასწარგანსაზღვრულობის რელიგიური თეორია. საბოლოო ჯამში, ადამიანთა ზნეობა, მონტესკიეს აზრით, ეფუძნება ადამიანის ბუნებასა და საზოგადოებრივ გარემოს. საზოგადოებრივი გარემო მასთან პოლიტიკური წყობისა და გაბატონებული კანონმდებლობის იგივეობრივია.

მასასადამე, მონტესკიე ამტკიცებს, რომ ზნეობრივ განსხვავებებს საფუძვლად უდევს გეოგრაფიული და საზოგადოებრივი პირობები, თუმც ის გამორიცხავს კლასობრივი განსხვავების ფაქტორს. მისი თანამედროვე საზოგადოების კლასობრივი სტრუქტურის იგნორირება სუსტი ადგილია მონტესკიესა და ბურჟუაზიული რევოლუციის სხვა წინამორბედთა ნააზრევში. ამ მხრივ ფრანგი განმანათლებლები ჩამორჩებოდნენ ბურჟუაზიულ ეკონომისტებს, ადამ სმიტსა (1723-1790) და დავიდ რიკარდოს (1772-1823), რომლებიც ხედავენ, მაგრამ ცდილობენ შენიღბონ ან სულაც დამალონ საზოგადოების სტრუქტურის ეკონომიკური საფუძვლები. ფრანგი განმანათლებლები ასევე ჩამორჩებიან ფრანგ ისტორიკოსებს – ტიერის (1795-1856), მინიეს (1796-1884) და გიზოს (1787-1874), რომლებიც ცდილობდნენ XVIII საუკუნის საფრანგეთის ბურჟუაზიული რევოლუციისათვის შეეხედათ კლასობრივი ბრძოლის პოზიციებიდან. მონტესკიესათვის კლასობრივი ბრძოლა არის პოლიტიკური პრინციპების ბრძოლის გამოვლენა. ის უპირატესად საუბრობს არისტოკრატის რღვევაზე, ვიდრე არისტოკრატის პრინციპზე, აკრიტიკებდა უფრო დესპოტიზმს, ვიდრე დესპოტიზმის იდეას. თუმცა მონტესკიე უკვე გრძნობს, რომ იდეებისა და პრინციპების შეჯახებების უკან დგას რეალური საზოგადოებრივი ძალების წინააღმდეგობა, იცის, რომ დემოკრატიზმისა და არისტოკრატიზმის პრინციპების განსხვავებისას, დემოკრატიის უკან დგას ხალხი, ხოლო არისტოკრატიის უკან ხალხის დამმონებელთა მცირე ჯგუფი.

საზოგადოების პროგრესული განვითარება მონტესკიეს საკმაოდ ზედაპირულად და შეზღუდულად ესმის. ის ცდილობს საზოგადოებრივი ცხოვრების საწყისებს მიუდგეს ისტორიულად. ის შეეცადა გაეცა პასუხი ადამიანთა საზოგადოებისა და სახელმწიფოს აღმოცენების კონკრეტულ მიზეზებზე. აქ ის მთლიანად მოქცეულია ბუნებრივი სამართლის თეორიის ჩარჩოებში (სპინოზა ჰოლანდიაში, ჰობსი და ლოკი ინგლისში) და ამტკიცებს, რომ თავდაპირველ, ბუნებრივ მდგომარეობაში ადამიანებმა არ იციან სახელმწიფო და მხოლოდ დროთა განმავლობაში მივიდნენ მისი ორგანიზების აუცილებლობის აღიარებამდე. ამავე დროს მონტესკიე ემხრობა ბუნებრივი სამართლის მიმდევრებს, რომელთა თანახმად თავდაპირველად ცხოვრება იყო მშვიდი, მეგობრული და მშვიდობიანი ყოველგვარი დაპირისპირების, მტრობისა და ურთიერთხოცვის გარეშე. პირველყოფილი საზოგადოებისა და ადამიანის იდეალიზირება მონტესკიესათვის არის მისი თანამედროვე ფეოდალური კულტურის კრიტიკა.

პირველყოფილ ადამიანებს, ამტკიცებს მონტესკიე, არ სჭირდებოდათ ერთმანეთთან ბრძოლა. პირიქით, ძირეულად იყვნენ დაინტერესებული მშვიდობიან ურთიერთობებში. მათ სხვა ადამიანებზე ბატონობის სურვილიც კი არ გაუჩნდებოდათ, რადგან ეს სურვილები უფრო რთულ ურთიერთობებს უკავშირდება. ამიტომ მშვიდობა და არა ომი, ასკვნის მონტესკიე, იყო ადამიანის პირველი ბუნებრივი კანონი. მონტესკიეს ეს განცხადება უპირისპირდება იმ იდეოლოგიას, რომლის თანახმად ომი ადამიანის ბუნების აუცილებელი თვისებაა.

მეორე ბუნებრივ კანონად ფრანგი განმანათლებელი თვლის ადამიანის სწრაფვას მოიპოვოს საკვები. საზოგადოებისადმი იდეალისტური მიდგომა ხელს უშლის მონტესკიეს გააკეთოს სწორი დასკვნები საზოგადოების განვითარებისათვის მატერიალური წარმოების როლის შესახებ. წარმოება მას ესმის, როგორც საზოგადოებაზე გავლენის მქონე ერთ-ერთი ფაქტორი. მონტესკიესათვის ადამიანის სამეურნეო საქმიანობა მისივე ფიზიოლოგიური მოთხოვნილებებიდანაა წარმოებული. ის ამტკიცებს, რომ საზოგადოების აღმოცენების ერთ-ერთი მიზეზია ყოველი ცოცხალი ორგანიზმის სწრაფვა მისი ბუნების მეორე ცოცხალი ორგანიზმისაკენ და ამ სწრაფვას მონტესკიე ეძახის მესამე ბუნებრივ კანონს.

ამ სამი კანონის საფუძველზე საზოგადოებრივი ხელშეკრულების თეორიის დაცვით მონტესკიეს გამოყავს მეოთხე – საზოგადოებაში ცხოვრების სურვილის კანონი, ანუ ადამიანის მიერ საზოგადოებისა და სახელმწიფოს შექმნის აუცილებლობის გაცნობიერება, რაც უშუალოდ გამომდინარეობს ადამიანის რაციონალური უნარიდან – გააკეთოს დასკვნები, მიიღოს გადაწყვეტილებები.

დიდ ინტერესს იმსახურებს მონტესკიეს გენიალური მიხვედრა პირველყოფილ საზოგადოებაში კერძო საკუთრების არარსებობის შესახებ. მონტესკიე აცხადებს, რომ უთხრეს რა უარი ბუნებრივ დამოუკიდებლობას, ადამიანებმა უარი უთხრეს ქონების ბუნებრივ ერთობასაც. ამგვარად, კერძო საკუთრებას ის განიხილავს, როგორც ისტორიული განვითარების შედეგით გვიანდელ პროდიუქტს. მაგრამ, რადგან მონტესკიე მომხრეა კერძომესაკუთრული ურთიერთობებისა, ამ მიხვედრიდან მონტესკიე აკეთებს რიგ დამახინჯებულ დასკვნებს. კერძო საკუთრება მასთან არის საზოგადოებრივი ხელშეკრულების შედეგი, ე.ი. დამოკიდებულია იურიდიულ ნორმებზე. მონტესკიესათვის ასეთი კერძო საკუთრება ცივილიზებულობის გამოვლენაა. ის ცდილობს დაამტკიცოს, რომ საზოგადოებრივი სიმდიდრედ კერძოზე პრიმატის აღიარების დროსაც კი არავის არა აქვს უფლება ჩამოართვას ადამიანს მისი საკუთრების იოტისოდენა ნაწილიც კი.

2. მონტესკიეს გეოგრაფიზმი.

ცნობილია, რომ გეოგრაფიული თეორიის ბევრი თანამედროვე მომხრე რეაქციული შეხედულებებისაა. ისინი ირწმუნებიან, რომ საზოგადოებრივი ცხოვრება ვერ შეიცვლება გეოგრაფიული გარემოს ცვლილებების გარეშე, ხოლო რადგან ეს უკანასკნელი საკმაოდ ნელი ტენპით იცვლება, ცხადია არალოგიკურად უნდა გამოცხადდეს სოციალური რევოლუციები.

მონტესკიე სხვაგვარად ფიქრობს. მან გეოგრაფიულ გარემოს მიმართა მხოლოდ იმიტომ, რომ დაემტკიცებინა – ისტორიის სვლა დამოკიდებულია არა მხოლოდ ღმერთზე, არამედ ბუნებრივ მიზეზებზე და ამიტომ არა რელიგიას, არამედ მეცნიერებას შეუძლია გაიგოს საზოგადოებრივი ცხოვრების კანონზომიერებები.

როგორც აღინიშნა „კანონთა გონში“ მთელი წიგნები და თავები ეძღვნება ბუნებრივ ფაქტორებს – კლიმატს, ნიადაგს და ა.შ. მეთოთხმეტე წიგნის სათაურია – „კანონებისა და კლიმატთა თვისებებისადმი მათი მიმართების შესახებ“. აქ დეტალურადაა განხილული კლიმატის გავლენა ადამიანების ხასიათზე, მათ ადათ-წესბსა და ზნეობაზე, სახელმწიფოებრივი წყობის ფორმებზე.

კლიმატისადმი განსაკუთრებულ ყურადღებას განმანათლებელი იმით ასაბუთებს, რომ სხვადასხვა კლიმატურ პირობებში განსხვავდებიან გონის ხასიათი და გულის ვნებები. ცივი კლიმატი აყალიბებს ძლიერ და ე.ი. უფრო აქტიურებს, შრომისმოყვარეებსა და მიზანმიმართულებს. ცხელი ჰავა სიზარმაცეს, სიფაქიზეს, გულგრილობას უწყობს ხელს. რამდენადმე მიამიტურად, მაგრამ მატერიალისტური პოზიციით ასაბუთებს მონტესკიე ადამიანის სულიერი ცხოვრების დამოკიდებულებას მის ფიზიკურ ორგანიზაციაზე. მისი მსჯელობის ლოგიკა დაახლოებით ასეთია: სიცხე და სიცივე სახეს უცვლიან სხეულს, სხეული თავის მხრივ ზემოქმედებს სხეულზე.

ამიტომ ცივკლიმატიან ქვეყნებში ადამიანები უფრო ძლიერები არიან, ვიდრე ცხელ ქვეყნებში. ჯანმრთელი და ძლიერი ადამიანი უფრო ენდობა საკუთარ თავს, უფრო ვაჟკაცია, უსაფრთხოების თვალსაზრისით უფრო თვითდაჯერებულია, უფრო პირდაპირია, ნაკლებად ეჭვიანია, ნაკლებად პოლიტიკანია და ეშმაკი. „მოაქციეთ ადამიანი ცხელ და ჩაკეტილ ვითარებაში, ის ძალზე მოდუნდება და მოეშვება. თუ ამ ვითარებაში მას მოსთხოვთ რაიმე ვაჟკაცურ ნაბიჯს, ის აუცილებლად შეიკავებს თავს. მოდუნებული კაცი კარგვს სულიერ სიფხიზლეს, შიშით უყურებს ყველაფერს, თავს უმწეოდ გრძნობს. ცხელი ქვეყნების მკვიდრნი მოხუცებით არიან, ცივი ქვეყნების ადამიანები კი ყმაწვილებივით“.

მონტესკიე თამამად სვამს კითხვას სახელმწიფოს წყობის შესახებ, და იმის შესახებ, თუ როგორ ახდენს მასზე გავლენას კლიმატი. მისი მსჯელობებიდან ჩანს, რომ საფრანგეთში გავრცელებული მეფური დესპოტიზმი პირდაპირ ეწინააღმდეგება მის კლიმატს ე.ი. არაბუნებრივია. უნდა ითქვას, რომ კლიმატზე აქცენტს მეორე მხარეცაა აქვს. მას შეიძლება გაემართლებინა რეაქციული რეჟიმები, რომლებიც თითქოსდა პასუხობენ კიდევ თავიანთ გეოგრაფიულ გარემოს. კერძოდ, მონტესკიე

ამართლებს აზიური ქვეყნების პოლიტიკური თვითნებობას, ირწმუნება, რომ ეს ცხელი ჰავის აუცილებელი შედეგია. ამ და სხვა მსგავსი მცდარი დასკვნების წინააღმდეგ გამოდიან XVIII საუკუნის მატერიალისტები ჰელვეციუსის მეთაურობით.

არანაკლებ შეცდომებს უშვებს მონტესკიე, როდესაც ეხება ნიადაგის როლს ადამიანთა მორალსა და სოციალურ-ეკონომიკურ წყობაში. მისი აზრით ამა თუ იმ ქვეყნის ტერიტორიის ვაკე განფენილობა განაპირობებს დესპოტურ რეჟიმს, მაშინ როდესაც მთაგორიანი რელიეფი ხელს უწყობს თავისუფლებას. ზუსტად ასევე, მონტესკიე ღრმადაა დარწმუნებული, რომ კუნძულის მცხოვრებლებს უფრო ახასიათებთ თავისუფლებისადმი მიდრეკილება, ვიდრე კონტინენტის მკვიდთ. „კუნძულები – წერს ის – ჩვეულებრივ პატარები არიან და აქ ძნელია მოსახლეობის ერთმა ნაწილმა დაჩაგროს მეორე; დიდი იმპერიებისაგან ისინი ზღვით ან ოკეანით არიან დაცილებული და ტირანია მათგან ვერ მიიღებს მხარდაჭერას; ზღვა გზას უღობავს დამპყრობლებს; კუნძულის მცხოვრებთარ არ ემუქრებათ დამორჩილება, ისინი ადვილად ინარჩუნებენ თავიანთ კანონებს”.

მოდვრება სახელმწიფოსა და სამართალზე.

ფეოდალური სახელმწიფოს გაქრობის წინახანებში საფრანგეთის ბურჟუაზია, პირველ რიგში, დაუფიქრდა სახელმწიფო ძალაუფლების ბუნებას. მონტესკიეს სოციოლოგიურ პრობლემებში დიდი ადგილი უკავია სახელმწიფოს წარმოშობისა და განვითარების პრობლემებს. მას არ სჯერა, რომ სახელმწიფო დამოკიდებულია ღვთიურ ნებაზე: ძალაუფლების ღვთიური წარმოშობის თეორიული აღიარება მიგვიყვანს ყველაზე დახვეწილ თეოლოგიურ შეხედულებებთან, როგორსაც იცავდნენ „ეკლესიის მამები” და თომა აქვინელი; პოლიტიკურად კი სამუდამოდ ამკვიდრებს დესპოტიზმს მისთვის დამახასიათებელ ვარიაციებში. შეიძლება დაუპირისპირდე სახელმწიფოებრივ ძალაუფლებას თუ ის ღვთაებრივი წარმოშობისაა, როგორი არასამართლიანიც არ უნდა იყოს ის? ამიტომ განმანათლებლები, მათ შორის მონტესკიე, ამოდის ხელშეკრულების თეორიიდან და ამტკიცებს, რომ პოლიტიკურ წყობას ქმნის არა მიღმური ძალები, არამედ ადამიანები, ადამიანების ინტერესებისათვის. ანიჭებდა რა განსაკუთრებულ მნიშვნელობას სახელმწიფოს წარმოშობის ბიოლოგიურ და გეოგრაფიულ წანამდვრებს, მონტესკიე ამავე დროს დარწმუნებულია, რომ საბოლოო ჯამში სახელმწიფო არის ადამიანური გონის პროდუქტი. ადამიანებმა, გაიგეს, გააცნობიერეს, რომ სახელმწიფოს გარეშე ისინი ვერ შესძლებენ ნორმალურად არსებობასა და განვითარებას და ამიტომ მათ, ბუნებრივი მდგომარეობის საპირისპიროდ, უპირატესობა მიანიჭეს სახელმწიფოს.

მაგრამ, თუნდაც შეზღუდულად და ფორმალურად ის მაინც ამტკიცებდა, რომ სახელმწიფო ძალაუფლება არსებობს ხალხისათვის და შეესაბამება მის ხასიათს. მონტესკიეს ეზიზღება წყობა სადაც მასები ხმაჩაკმენდილია. მონტესკიეს მიაჩნია, რომ ცალკეულ შემთხვევებში შესაძლებელია და საჭიროცაა ხალხისაგან რაღაცეები ისწავლო.

მონტესკიე მიუთითებს სახელმწიფოებრივი ძალაუფლების სამ ძირითად ფორმაზე, რომლებსაც, მისი აზრით, შეუძლიათ გარკვეული დოზით შეასრულონ აუცილებელი სოციალური ფუნქციები; ესაა – რესპუბლიკა, მონარქია და დესპოტია. რესპუბლიკა მონტესკიესათვის არის მმართველობა, რომლის უმაღლესი ძალაუფლება მთლიანად ან ნაწილობრივ ხალხის ხელშია. მონარქია მას ესმის, როგორც ერთი ადამიანის მმართველობა, რასაც ის ახორციელებს კანონების საშუალებით. რაც შეეხება დესპოტიას, ის განისაზღვრება, როგორც სახელმწიფოებრივი წყობა, რომელიც სრულად ემორჩილება ერთი ადამიანის სურვილებს და ადგილი აქვს კანონების სრულ იგნორირებას.

რესპუბლიკურ წყობაზე საუბრისას მონტესკიე იცავს საყოველთაო საარჩევნო უფლებებს. ის ამტკიცებს, რომ ხალხს შეუძლია ღირსეული ხელმძღვანელის არჩევა და მისი კონტროლი. ამავე დროს ის წინააღმდეგება ხალხიდან გამოსულების ხელმძღვანელ თანამდებობებზე დანიშვნას. ეს უნდა გავიგოთ როგორც მისი კომპრომისი პრივილეგიებულ ფენებთან მიმართებაში. ხალხი, წერს მონტესკიე, ძალზე ჭკვიანურად ირჩევს თავის ხელმძღვანელს, ვისაც ანდობს ძალაუფლებას. მან იცის, მაგალითად, რომ ვიღაც კარგი მეომარია და ირჩევს მას სამხედრო ხელმძღვანელად, იცის, რომ ვიღაც სამართლიანი და პატიოსანი მოსამართლეა და ყოყმანის გარეშე ანდობს მას ამ სფეროს ხელმძღვანელობას. „მაგრამ, შესძლებს კი თავად შეასრულოს რაიმე დიდი საქმე – კითხულობს მონტესკიე – შეისწავლოს ადგილი, ვითარება, შესაძლებლობა, ხელსაყრელი მომენტები, გამოიყენოს ეს ცოდნა? რა ის ამას ვერ შესძლებს...

ისევე, როგორც მოქალაქეთა უმრავლესობას შეუძლია იყოს ამომრჩეველი, მაგრამ არა აქვს ყველა აუცილებელი თვისება იყოს არჩეული, ასევე ხალხს შეუძლია გააკონტროლოს სხვისი საქმიანობა, მაგრამ თავად ძალიან გაუჭირდება სხვისი წაძლოლა, ნეგატიური შედეგები კი მასვე დაუბრუნდება.

რესპუბლიკის მთავარ ნაკლს მონტესკიე იმაში ხედავს, რომ მას უშუალოდ ხელმძღვანელობს ხალხთა მასები, რომელთა ქმედებები განისაზღვრებიან „ვნებებით და არა გონებით“, ამიტომ ის უპირატესობას ანიჭებს გონიერ მონარქს, მაგრამ აღიარებს, რომ რესპუბლიკა რიგ შემთხვევებში არანაკლებ კანონზომიერია, ვიდრე მონარქია. ფრანგი განმანათლებლის ამ იდეას ქონდა ძალზე პროგრესული მნიშვნელობა.

მიუხედავად განათლებული მონარქისადმი თავისი თანაგრძნობისა, მსოფლიო ისტორიაში მონტესკიე პოულობს მონარქიულ წყობასთან შედარებით რესპუბლიკური წყობის უპირატესობების დასაბუთებებს. „სპარსულ წერილებში“ ის პოლემიკაშია ფეოდალურ ისტორიოგრაფებთან, რომლებიც ვერც კი ამჩნევდნენ მმართველობის რესპუბლიკურ ფორმას. ამისათვის ის მიმართავს არა მხოლოდ ძველ საბერძნეთს, ძველი რომის ან კართაგენის ისტორიებს, არამედ მიუთითებს, რომ განვითარების გარკვეულ სტადიაზე იტალიასა, ესპანეთსა და გერმანიაშიც არსებობდა მართვის რესპუბლიკური ფორმა. ძველი საბერძნეთის ისტორიას ის უყურებს, როგორც მონარქიული ძალაუფლებისაგან ბერძენი ხალხის თანდათანობით განთავისუფლების ისტორიას. მხოლოდ

რესპუბლიკაში, ასკვნის მონტესკიე, შეიძინეს ძველმა ბერძნებმა ჭეშმარიტი თავისუფლება და მიაღწიეს მეურნეობისა და კულტურის აღმავლობას.

მონტესკიე წინააღმდეგია საფრანგეთის მონარქიის რევოლუციის გზით დამბობისა, მაგრამ იძულებულია აღიაროს ძველ სამყაროში არსებული რევოლუციური ბრძოლის მნიშვნელობა. ის აღნიშნავს, რომ ძველ სამყაროში რესპუბლიკური წყობა დამკვიდრდა მონარქიის მხრიდან დაუნდობელი წინააღმდეგობის დაძლევის შედეგად.

სუბიექტურად, მაგრამ მონტესკიეს არ სურს ასეთი ბრძოლა საფრანგეთში, აღნიშნავს კომპრომისს სამეფო ძალაუფლების მხრიდან. ბურჟუაზიული რევოლუციის მომხრენი სხვაგვარად აფასებენ მის გამოსვლებს. ისინი სწორედ მონტესკიეს შრომებზე დაყრდნობით ასაბუთებდნენ საფრანგეთში რესპუბლიკური წყობის დამკვიდრების აუცილებლობას.

„სპარსულ წერილებში“ გატარებულია მშვენიერი აზრი რესპუბლიკური რეჟიმის ეკონომიკური უპირატესობების შესახებ. მონტესკიე ღიად აცხადებს, რომ სამოქალაქო თანასწორობა ხელს უწყობს მოსახლეობის კეთილდღეობას, მაშინ როდესაც დესპოტიზმს მივყევართ მოსახლეობის დიდი ნაწილის გადატაკებამდე. რესპუბლიკაში ქვეყნის სიმდიდრეს მივყევართ მოსახლეობის ზრდისაკენ.

„მართვის სირბილე – წერს მონტესკიე – საოცრად უწყობს ხელს ადამიანის მოდგმის გამრავლებას. ყველა რესპუბლიკა ამის დადასტურებაა, ყველაზე მეტად კი შვეიცარიის და ჰოლანდიის, ევროპის ყველაზე ცუდი ქვეყანა, თუ მხედველობაში მივიღებთ მათი ტერიტორიების ბუნებრივ პირობებს, და მაინც ყველაზე მეტად დასახლებული ქვეყნებია.

არაფერი ისე არ იზიდავს უცხოელებს, როგორც თავისუფლება და მისი მუდმივი თანმდევი სიმდიდრე: პირველი მიმზიდველია თავისთავად; ჩვენს მოთხოვნილებებს თავისით მივყევართ მეორისაკენ.

ადამიანები მრავლდებიან იმ ქვეყნებში, სადაც ბარაქა იძლევა ბავშვების დაპურების შესაძლებლობას და რაც არანაირად არ ამცირებს მშობლების კეთილდღეობას.

სამოქალაქო თანასწორობასაც კი, რომელსაც მოყვება სიმდიდრის თანასწორობაც, ბარაქა და სიცოცხლე შეაქვს პოლიტიკური ცხეულის ყველა ნაწილში და ავრცელებს ყველგან.

ეს არაა იმ ქვეყნებში, სადაც გაბატონებულია უსამართლობა: მეფე, სამეფო კარი და კერძო პირთა შეზღუდული რაოდენობა ფლობს მთელ სიმდიდრეს, სხვა ყველა სიღარიბის მარწუხებშია მოქცეული.

თუ ადამიანი სიღარიბით იხრჩობა და გრძნობს, რომ მისი შვილებიც უარეს დღეში იქნებიან, ის არც დაქორწინდება ან თუ დაქორწინდა, შეეცდება ცოტა იყოლოს ბავშვები. მას არ სურს, რომ მისი მემკვიდრეები მასზე დაბლა იდგნენ ქონებრივი თუ სოციალური კიბის საფეხურებზე.

მონტესკიეს ეს სიტყვები პირდაპირ ასხავს წყალს მალთუსიანელების, წისქვილზე, რომლებიც ამტკიცებენ, რომ მშრომელთა გაღარიბება შედეგია მათი ზედმეტი გამრავლებისა. მონტესკიეს

ესმოდა, რომ სიღარიბის მიზეზები ეს არ არის, მაგრამ ვერ ჩაწვდა იდეას, რომ ფართო მასების კეთილდღეობა მიუღწეველია გარკვეული სოციალური წყობების ჩარჩოებში.

მნიშვნელოვანია მონტესკიეს იდეური დაპირისპირება საფრანგეთში დესპოტურ რეჟიმთან. „სპარსულ წერილებში“ ის ატარებს აზრს, რომ ფრანგი მეფეების არასამართლიანი, ხალხთა მასების საწინააღმდეგო ქმედებები აღემატება აღმოსავლეთის სულთანებისა და ფადიშახების ტირანულ ძალაუფლებებს. თუ სპარსელები უსიტყვოდ ემორჩილებიან თავიანთ მონარქს, მონტესკიეს აზრით, ისინი ამას აკეთებენ დაუფიქრებლად. საფრანგეთში კი მეფის მორჩილებაშია ადამიანთა აზრებიც. ესენი გააზრებულად ემსახურებიან თავიანთ დესპოტს, ანუ არიან მეფის მონები. ამავე დროს, მონტესკიეს აზრით, მასები არსებითად იგნორირებენ მეფეს. მისგან მომავალი არც სიკეთე და არც ბოროტება არ სჭირდებათ მათ, მესამე ფენას. „თუნდაც რომ ათმა მეფემ, ერთმანეთი ამოხოცოს ხალხი ვერავითარ სხვაობას ვერ დაინახავს, სულერთია, თითქოს აქამდე ათიოდე სული თანმიმდევრულად განაგებდა მათ“.

ფრანგი მეფე ყველაზე ძლიერი ხელმწიფეა ევროპაში - აგრძელებს მონტესკიე - მას არა აქვს ოქროს საბადოები ესპანელი მეფის მსგავსად, მაგრამ სხვა მეფეებზე მეტი სიმდიდრე აქვს, რადგან ის უნამუსოდ მარცვავს მთელს ხალხს, სხვა ხალხების გასამარცვად ეწევა არასამართლიან ომებს, აწარმოებს თაღლითურ ფინანსურ ოპერაციებს. ფრანგი მეფე, ირონიულად შენიშნავს მონტესკიე, ერთნაირი გენიალობით მართავს თავის ოჯახსა და თავის სახელმწიფოს. ის აჯილდოვებს იმას, ვინც ემსახურება საფრანგეთს, ვინც მის წინაშე წარმატებით მლიქვნელობს, თან ეს ბოლო პირველს ურჩევნია.

„სპარსულ წერილებში“ მონტესკიე აკრიტიკებს დესპოტიზმს კონკრეტული ფაქტებითა და მათი ილუსტრირებით, როგორც წარსულის მაგალითებით, ასევე მისი თანამედროვე ეპოქიდან აღებული ფრაგმენტებით. „კანონთა გონში“ კი მონტესკიე ცდილობს თეორიულად გამოაშკარაოს დესპოტიზმის უვარგისობა, მისი ბოროტი ბუნება, მიუხედავად მმართველთა ხასიათისა. არცერთ დესპოტურ სახელმწიფოში, აცხადებს ის, არავითარი კანონი არ არსებობს. თუმცა კანონები რომც არსებობდნენ მათ რეალურად ნოლზე დაიყვანდნენ, რადგან არ არსებობს დაწესებულება ამ კანონების დასაცავად. შეუზღუდავი მონარქი, როგორც წესი, თავის ძალაუფლებას ანდობს მატყუარებსა და უსინდისო ხალხს, რომლებიც ნაკლებ ფიქრობენ ქვეყნის სიკეთეზე, უფრო საკუთარ სიმდიდრეზე. რაც შეეხება თვით დესპოტს, ის იმდენად შეეჩვია მლიქვნელობას, უსინდისობასა, უმეცრებასა და სიცრუეს, რომ კარგავს ყველა დადებით თვისებებს და გადაიქცევა ამოროლაურ არსებად, ცხოველური ინსტინქტების ტყვედ. დესპოტურ სახელმწიფოში, თვლის მონტესკიე, ადამიანი, რომელსაც ყველა ხუთი გრძნობა ეუბნება, რომ ის არის ყველაფერი და სხვა არაფერს არ წარმოადგენს, ბუნებრივია არის ზარმაცი, უმეცარი და გახრწნილი. დესპოტური რეჟიმი, ამტკიცებს ის, იგივე ტერორისტული რეჟიმია, რომელმაც მხოლოდ ერთი გზა იცის - მოქალაქეთა დაშინება. ამიტომ, ასკვნის მონტესკიე, დესპოტიზმი არ არის მყარი და სიცოცხლისუნარიანი.

„კანონთა გონის” მეხუთე წიგნის XIII თავში მონტესკიე დესპოტურ მმართველობას ადარებს ლუიზიანას ჩვეულებრივ ველურებს, რომლებიც ნაყოფის მოსაწყვეტად ძირში ჭრიან ხეს. ასე მოქმედებს დესპოტური მმართველობა, თავადვე ჭრის ტოტს, რომელზედაც თავადვე ზის.

ფეოდალურ - დესპოტურ რეჟიმს მონტესკიე უპირისპირებს კონსტიტუციურ მონარქიას ან რესპუბლიკურ რეჟიმს და ლოკის მსგავსად ანვითარებს ძალაუფლების დანაწილების კომპრომისულ თეორიას – ძალაუფლებას ანაწილებს საკანონმდებლო, აღმასრულებელ და სასამართლო ძალაუფლებად, რომლებიც ერთმანეთისაგან დამოუკიდებელი არიან. მონტესკიე დარწმუნებულია, რომ თუ მონარქი მართვისას არ ჩაერევა სასამართლო ფუნქციებში, ხოლო საკანონმდებლო ორგანო მხოლოდ კანონებს დაადგენს და არ მართავს ქვეყანას, ფეოდალური საზოგადოების ყველა ფენა კმაყოფილი დარჩება, კერძოდ, ბურჟუაზია არ გადაეკიდება მტრად არისტოკრატიულ ელიტას. ამ საკითხში მონტესკიე, ლოკის მსგავსად ორიენტირებულია ინგლისის 1688-1689 წლების სახელოვან რევოლუციაზე, როდესაც გაფორმდა კლასობრივი კომპრომისი ბურჟუაზიასა და ფეოდალურ არისტოკრატია შორის. ასეთ კომპრომისზე ოცნებობდა მონტესკიე საფრანგეთისათვის. თავისთავად, ძალაუფლების დანაწილების თეორია პროგრესულ როლს ასრულებდა მონტესკიეს ეპოქაში, რადგან გარკვეული დოზით ზღუდავს მონარქის საკანონმდებლო და სასამართლო უფლებებს. მაგრამ არსებითად, ქონდა დიდი ნაკლი, რადგან ანადგურებდა სახელმწიფო ერთიანობის ძალას. აღმასრულებელ ძალაუფლებას ანიჭებდა დამოუკიდებლობას საკანონმდებლო ძალაუფლებისაგან და ფაქტობრივად კონტროლის გარეშე აყენებდა მას, ხოლო საკანონმდებლო ძალაუფლება გადააქცია ორგანიზაციად, რომელიც ქმნის კანონებს, ადევნებს ყუურადლებას მათ ქმედითუნარიანობას, შესრულებას. ძალაუფლებებს შორის ჩნდებოდა კონფლიქტები. ძალაუფლების დანაწილების თეორია ფრანგი განმანათლებლის კომპრომისის ტიპური მაგალითია.

ასევე მოზომილი და კომპრომისული ხასიათისაა მონტესკიეს მცდელობა პრინციპულად განეცალკეებინა მონარქიული და დესპოტური რეჟიმები. რესპუბლიკაში, ირწმუნებოდა მონტესკიე, ბატონობს სიკეთის პრინციპი, მონარქიაში - ღირსების პრინციპი, ხოლო დესპოტურ რეჟიმს ახასიათებს შიშის პრინციპი. მარქსი, ერთ - ერთ წერილში მკაცრად აკრიტიკებს მონტესკიეს ამ დებულებას. მონარქიის პრინციპია არაადამიანურობა და მონტესკიე არ არის მართალი, როდესაც ღირსებას მონარქიის პრინციპად სახავს. ის ცდილობს გაექცეს სიძნელეს, როდესაც სურს განასხვავოს მონარქია, დესპოტია და ტირანია. მაგრამ ეს ერთი და იგივეა, უკეთეს შემთხვევაში მიუთითებს ზნეობის სხვადასხვაობაზე ერთსა და იმავე პრინციპის ჩარჩოებში. სადაც მონარქიულ პრინციპს უმრავლესობა ემხრობა იქ ადამიანი უმცირესობაშია, ხოლო სადაც მონარქიული პრინციპი ეჭვს არ იწვევს, იქ ადამიანი საერთოდ გამქრალია – თვლის კ.მარქსი.

როდესაც იცავს მონარქიის პრინციპს მონტესკიე, დემოკრატი რუსოსაგან განსხვავებით, ამოდის ბურჟუაზიული ზედაფენების ინტერესებიდან. ის თავადაც გულახდილად აღიარებს, რომ

შეუძლებელია მოიაზრო მონარქიული მმართველობა პრივილეგიებული უმცირესობის გარეშე, მდიდარი ვაჭრების, მეწარმეების, დიდგვაროვნების არსებობის გარეშე. მაგრამ მთელი თავისი კლასობრივი შეზღუდულობის მიუხედავად მონტესკიე აქაც ბევრად მაღლა დგას ბურჟუაზიის უფრო გვიანდელ იდეოლოგიებთან შედარებით. ის იცავს ბურჟუაზიულ-დემოკრატიულ თავისუფლებას და მოითხოვს, რომ მონარქიული ძალაუფლება მთელი პატივით მოეკიდოს ხალხს. მონარქიის პრინციპი იწყებს ლჰობას, ამტკიცებს მონტესკიე, როდესაც სახელმწიფოში მაღალი თანამდებობები უკავიათ დიდგვაროვნებს, რომელთაც ხალხი არ ენდობა, რომელთაც მიაჩნიათ, რომ ყველაფრით ვალში არიან ხელმწიფესთან და არავითარი ვალდებულება არ აკავშირებთ სახელმწიფოსთან. მონარქიული რეჟიმი ვალდებულია მისცეს ყოველ მოქალაქეს პოლიტიკური თავისუფლების მინიმუმი. ხელმწიფემ არ უნდა შეურაცხყოს მოქალაქეები და არ უნდა დაარღვიოს კანონები. თუ ხელმწიფე თავს დააყენებს კანონებზე მაღლა, ის გადაიქცევა დესპოტად.

პოლიტიკურ თავისუფლებასთან დაკავშირებით განსხვავებული თვალსაზრისების შედარებისას მონტესკიე აღნიშნავს, რომ ზოგიერთს პოლიტიკური თავისუფლება ესმის როგორც შესაძლებლობა დაამხონ ის ვისაც მათვე მიანიჭეს ტირანიული უფლებები, და ასევე თავისუფლება გონიათ იმის არჩევის უფლება, ვისაც თავად უნდა დაემორჩილონ. მონტესკიეს ამ განცხადებაში საფრანგეთის ბურჟუაზიული რევოლუციის ავტორები (მაგალითად, მარატი, სენ-ჟიუსტი და სხვები) ხედავენ საფრანგეთის მეფეთა ტირანული ძალაუფლების ჩამოგდების იდეურ საფუძველს.

თვით მონტესკიე ორიენტირებულია რევოლუციაზე ზემოდან, პროგრესულ კანონმდებლობაზე. მისი მთავარი ნაშრომი შემთხვევით არ იწოდება „კანონთა გონად“; აქ მონტესკიე დეტალურად აანალიზებს კანონმდებლობების სხვადასხვა ფორმებს ისტორიის სხვადასხვა ეტაპებზე. ის ხაზს უსვამს სამოქალაქო და სისხლის სამართლის კანონების აბსოლუტიზირების საშიშროებას, რომლის შემდეგაც ისინი გადაიქცევიან საქმისათვის უვარგის და გაყინულ რამედ. „ადამიანურ კანონებს - ასკვნის მონტესკიე ბუნებრივად ახასიათებს სინამდვილის ყველა სახეცვლილებებისადმი დაქვემდებარება“.

ამით მონტესკიე გადჭრით ემხრობა ფეოდალური კანონების, როგორც მოძველებული კანონების ახლით შეცვლის იდეას, რომლებიც შეესაბამებიან მესამე ფენის ინტერესებს, სხვა სიტყვებით, საფრანგეთის ბურჟუაზიულ სახელმწიფოდ გადაქცევის ინტერესებს. ის ყოველგვარი მიკიბულ-მოკიბულის გარეშე მოითხოვს მხოლოდ „კარგი“ კანონების შექმნას, ანუ კანონებისა, რომლებიც ემსახურებიან საზოგადოებრივ სიკეთეს. თუ საზოგადოებრივი კანონები ეწინააღმდეგებიან ბუნებრივ სამართალს, პრიორიტეტი უნდა მიენიჭოს ბუნებრივ სამართალს. სამაგიეროდ, თუ სამოქალაქო კანონები წინააღმდეგობაში აღმოჩნდებიან რელიგიის კანონებთან, პირველს უნდა მიეცეს პრივილეგია (მონტესკიე ათეისტია, ის უპირისპირდება შუასაუკუნეების რელიგიის ხასდიათს).

„კანონთა გონის” ოცდამეექვსე წიგნში არის ერთი თავი საინტერესო სათაურით: „რომელ შემთხვევაში უნდა დაუჯერო სამოქალაქო კანონს, რომელიც გპასუხობს და არა რელიგიის კანონს, რომელიც გეკითხება”. არიდებს რა თავს დევნას რელიგიის მხრიდან, ფრანგი განმანათლებელი, ფორმალურად აღიარებს „რელიგიური ნორმების სიდიადეს, თუმცა იქვე დეტალურად ახსნის, თუ რატომაა აუცილებელი სახელმწიფო კანონების დაცვა ყველა მოქალაქის მიერ, ხოლო რელიგიის კანონებისა მორწმუნე ადამიანების მიერ ნებაყოფლობით და იმ ზომით, რა ზომითაც ისინი არ ეწინააღმდეგებიან დადგენილ საერთო კანონებს. „რელიგიის კანონები - წერს მონტესკიე - უფრო დიადია, სამოქალაქო კანონები კი უფრო ფართოა. რელიგიიდან აღებული ადამიანის სრულყოფის კანონებს მხედველობაში აქვთ არა იმდენად საზოგადოება, სადაც ამ კანონებს იცავენ, რამდენადაც ამ კანონების მიმდევარი ცალკეული ადამიანების თვისობრივი მხარეები; სამოქალაქო კანონებს კი პირიქით, მხედველობაში აქვთ ადამიანების ზნეობრივი ღირსებები ზოგადად, ვიდრე ცალკე ადამიანისა.

ამგვარად, რა ღირსეულიც არ უნდა იყვნენ რელიგიიდან წამოსული კანონები და ცნებები, ისინი ყოველთვის ვერ იქნებიან სამოქალაქო კანონებისათვის სახელმძღვანელო და დასაყრდენი, იმიტომ, რომ ამ უკანასკნელის საწყისი სხვაა - ესაა მთლიანად საზოგადოება, მისი სიკეთე. აქ ფრანგი ცხადად გამოყოფს სამოქალაქო სამართლის პრინციპებს რელიგიური კანონებისაგან და ფაქტობრივად ამ თემის ლოგიკური გაგრძელების შემდეგი ეტაპი იქნება ეკლესიის სახელმწიფოდან გამოყოფის საკითხი, რაც მონტესკიეს იდეაცაა.

არანაკლებ პროგრესულად მსჯელობს მონტესკიე კანონების შედგენის საშუალებებზე. ამ პრობლემას ეძღვნება ოცდამეცხრე წიგნი. აქ გადაჭრით იქნა დაგმოზილი აბსოლუტისტური რეჟიმი, როდესაც ბატონობს უკანონობა. ამავე დროს ავტორი არ ეთანხმება კანონმდებლებს, რომლებიც კანონებში ხედავენ რაღაც თვითნებურს და შემთხვევითს და გადამწყვეტ მნიშვნელობას ანიჭებს ფორმალურ მხარეს. მონტესკიე მსჯელობს, რომ არ ღირს კანონების განხილვა მიზნისა და გარემოების გაუთვალისწინებლად, რომელთათვის და რომელთა გამოც ისინი არიან შექმნილი. ის აღშფოთებული კიცხავს არაადამიანურ კანონებს, რომლებიც არღვევენ მოქალაქეების ელემენტარულ უფლებებს; ასეთი ძველ ათენში იყო კანონი, რომელიც მოითხოვდა ქალაქის გარმოცვის (მტრის მიერ) შემთხვევაში დაეხოცათ ყველა მოქალაქე, ვინც უვარგისი იყო ქალაქის დასაცავად; ეს საზიზღარი პოლიტიკური კანონი შედეგია არანაკლებ საზიზღარი საერთაშორისო სამართლისა; ძველ საბერძნეთში დაპყრობილი ქალაქის მოსახლეობა კარგავდა სამოქალაქო თავისუფლებას და მონებად იყიდებოდნენ. ეს კანონი იწვევდა გარემოცვაში მყოფი მთელი მოსახლეობის სასტიკ წინააღმდეგობას, მათ კაპიტულაციას სიკვდილი ერჩიათ. ამგვარად, უდანაშაულო ადამიანების წინააღმდეგ მიმართულ კანონებს ზიანი მოაქვთ, როგორც დამარცხებულთათვის ასევე გამარჯვებულთათვის.

მრავალი საინტერესო გვერდი მიუძღვნა მონტესკიემ ინკვიზიციის ტრიბუნალში მოქმედ არაადამიანურ იურიდიულ ნორმებს. „ინკვიზიციის სასამართლო - მიუთითებდა ის -

დაკანონებული ქრისტიანი ბერების მიერ და ორგანიზებული მსგავსად მონაწიე ცოდვილთა მიმართ უზენაესი სასამართლოსი, მიუღებელია ყოველგვარი სახის სამოქალაქო წესრიგისათვის. მან დაიმსახურა საყოველთაო ზიზღი და გახდებოდა კიდევ მის მიმართ აგორებული პროტესტის მსხვერპლი, რომ არა მისი მომხრეების უნარი შემოებრუნებინათ პროტესტი თავისი ინტერესების შესაბამისად.

ეს სასამართლო აუტანელია ნებისმიერი მმართველობისათვის; მონარქიაში ის ბადებს მხოლოდ ენატანიებსა და მოღალატეებს; რესპუბლიკაში აჩენს უსინდისო ადამიანებს; დესპოტურ სახელმწიფოში ისევე დამანგრეველია, როგორც თავად ეს სახელმწიფო.

საბოლოო ჯამში მონტესკიე მიდის დასკვნამდე: კანონი უნდა იდგას თავისუფლებისა და ყველა მოქალაქის, მიუხედავად მათი წარმომავლობისა და რელიგიური მრწამსისა, ფორმალური თანასწორობის, კერძო საკუთრებისა და თავისუფალი ვაჭრობის სადარაჯოზე. ეს დასკვნა გახდა ერთ-ერთი გადამწყვეტი ლოზუნგი მომავალი ფრანგული ბურჟუაზიული რევოლუციისა.

8. ი. კანტის სოციალური და პოლიტიკური შეხედულებები

მექანიცისტური თეორიებისათვის დამახასიათებელია ემპირიზმმა, რომელიც გამოიხატება მექანიკის კანონების გადატანით სოციალურ სფეროში ბევრი კარგი შედეგი მოიტანა, განსაკუთრებით შუასაუკუნეებისათვის დამახასიათებელი სქოლასტიკის დაძლევის საქმეში, მაგრამ მალევე აღმოჩნდა, რომ ემპირისტული მიდგომა შეზღუდულია, და მის გააბსოლუტურებას პოლიტიკური მეცნიერების სფეროში სავალალო შედეგების მოტანა შეუძლია. ვინაიდან ასეთი კატეგორიები და ცნებები, როგორცაა: პოლიტიკა, ძალაუფლება, სახელმწიფო, დემოკრატია, პარლამენტარიზმი და სხვა, შეუძლებელია ადექვატურად იქნენ განხილულნი მხოლოდ ცდისეული ცოდნის ჩარჩოებში, ამიტომ ახალი დროის პოლიტიკურმა აზროვნებამ გადალახა რა სქოლისტიკური მეთოდოლოგიის მემკვიდრეობა, სადად შეაფასა ემპირიზმის, როგორც სქოლისტიკის ანტიპოდის დადებითი და უარყოფითი თვისებები, გაითვალისწინა მისთვის დამახასიათებელი ცალმხრივობები და თავის თავში გააერთიანა მე-18-19-ე საუკუნეების გნოსეოლოგიის ისეთი მიღწევა, როგორც იყო რაციონალიზმი იმი.

ამ მხრივ აღსანიშნავია ი. კანტისა და გ. ჰეგელის დამსახურება.

კანტის კონცეფცია პოლიტიკისა და სახელმწიფოს შესახებ ამოდის იმ ანთროპოლოგიური წინამძღვარიდან, რომ სამი ძლიერი ბუნებრივი ლტოლვა და ვნება: პატივმოყვარეობა, ძალაუფლების (ბატონობის) სიყვარული და საკუთრების წყურვილი - აქცევენ ადამიანებს

ერთმანეთის მტრად. სწორედ ასეთი ვნებები და ლტოლვები იწვევენ ადამიანებში მუდმივ დაპირისპირებას და მეტოქეობას, მათ შორის პოლიტიკურ დაპირისპირებას პირველობისათვის ბრძოლაში. ეს ბადებს ანტაგონიზმსა და კონფლიქტებს საზოგადოებაში, მაგრამ ამავე დროს ეს მისწრაფებები და ლტოლვები წარმოადგენენ პროგრესის მასტიმულირებელ საშუალებებსაც. ამიტომ კანტის აზრით კაცობრიობის წინაშე დგას ამოცანა, - იპოვოს საზოგადოებრივი ცხოვრების ისეთი ფორმა, რომელიც ერთდროულად ფართო ასპარეზს მისცემდა ადამიანთა შორის შეჯიბრსა და მეტოქეობას, რამდენადაც მათ გარეშე წარმოუდგენელია სოციალური პროგრესი, და ამავე დროს უზრუნველყოფდა ადამიანთა შორის მშვიდობისა და სტაბილურობის მდგომარეობას, არ დალუპავდა საზოგადოებას და უზრუნველყოფდა მის არსებობას.

კანტის აზრით ამ ორერთიანი ზოგადსაკაცობრიო ამოცანის გადაჭრა შესაძლებელია მხოლოდ სახელმწიფოს მეშვეობით. იგი მოწოდებულია მაიძულებელი კანონების შეშვეობით შეზღუდოს კერძო პირთა თვითნებობა საზოგადოების ბუნებრივი მდგომარეობის (status naturalis) პირობებში, რომელიც "ომის მდგომარეობას" წარმოადგენს. ამ ბუნებრივი მდგომარეობის გადალახვის მეშვეობით სახელმწიფო შესაძლებელს ხდის ადამიანთა ერთობლივ ცხოვრებასა და საქმიანობას. მაშასადამე, სახელმწიფო აუცილებელია ადამიანთა სოციალური და ბუნებრივი არასრულყოფილებისა გამო, ასეთია ყველაზე ზოგადი დასკვნა, რომელიც ი. კანტმა გააკეთა თავის მოძღვრებაში სახელმწიფოს შესახებ.

პოლიტიკა როგორც პრაქტიკული სამართალმცოდნეობა. მაკიაველისაგან განსხვავებით, ფიქრობს ი. კანტი, პოლიტიკა ზნეობრივი და მორალური უნდა იყოს. ერთადერთი სახელმწიფო წყობა, რომელიც "სავსებით შეესაბამება ადამიანთა უფლებებს" - რესპუბლიკაა.

ჭეშმარიტ რესპუბლიკას უნდა ახასიათებდეს შემდეგი ძირითადი ნიშნები:

1. თავისუფლება - ანუ მოქალაქეთა უფლებების დაცვის უზრუნველყოფა.
2. თანასწორობა - ანუ კანონის უზენაესობა და ყველას თანასწორობა კანონის წინაშე.
3. მოქალაქეობრივი დამოუკიდებლობა ანუ ზნეობრივი ავტონომია და თავისთავადობა.

მხოლოდ ამ ფორმითაა შესაძლებელი ზნეობრივი კატეგორიული იმპერატივის შესაბამისად მოქმედება. ამ კატეგორიული იმპერატივის (მოთხოვნის) არსებობაა: "რომ, შენ, კაცობრიობავ, შენი პიროვნების სახით, ასევე როგორც ყველა სხვა პიროვნების სახით, განიხილავდე მას ყოველთვის როგორც მხოლოდ მიზანს და არავითარ შემთხვევაში როგორც მხოლოდ საშუალებას".

კანტის გაგებით ხელმწიფე, მმართველი, მთავარი, "რეგენტი" ხალხთან მიმართებაში, ასევე ქვეშევრდომთა მიმართ იღებენ მხოლოდ უფლებებს, მაგრამ არა ვალდებულებებს. კანტი არ ეთანხმება დებულებას, რომ ხალხს უფლება აქვს დასაჯოს სახელმწიფოს მეთაური, მაშინაც კი თუ იგი არღვევს ქვეყნის წინაშე აღებულ ვალდებულებებს. იგი კატეგორიულად უარყოფს აჯანყების უფლებას და უშვებს მხოლოდ ლეგალურ-კანონიერი და გარკვეული სახით პასიურ წინააღმდეგობას არსებული ხელისუფლების მიმართ.

კანტს მიაჩნია, რომ ინდივიდი შეიძლება შინაგანად არ თვლიდეს თავს სახელმწიფოსთან დაკავშირებულ არსებად, არ გრძნობდეს თავის მოვალეობას მის მიმართ, არ თვლიდეს შინაგანად ვალდებულად თავს, მაგრამ გარეგნულად, ფორმალურად იგი მუდამ ვალდებულია შეასრულოს მისი კანონები და მითითებები. მაგვარად, კანტი ამართლებს ან საკუთრებული სახის პოლიტიკურ დაუმორჩილებლობას. ღიად და საჯაროდ იგი არ ეწევა სახელმწიფოს დისკრედიტაციას, და არანაირად არ არის ორიენტირებული არსებული სახელმწიფოებრივი წყობის დამხობაზე. მსგავსი სახის დაუმორჩილებლობა გვევლინება უფლებებისა და სამართლიანობისათვის ბრძოლის ფორმად - განსხვავებით პირდაპირი რერვოლუციური მოქმედებებისაგან, რომელიც თავისი არსით წარმოადგენს ძალაუფლებისათვის ღია ბრძოლას.

რასაკვირველია, კანტს ესმოდა, რომ ისტორიული განვითარების კვალად დგება პოლიტიკურ-იურიდიულ დაწესებულებათა შეცვლის აუცილებლობა. მაგრამ ასეთი ცვლილებების გატარება უნდა მოხდეს განსაკუთრებულად ფრთხილად და აუჩქარებლად, თანაც არა ქვემოდან, არამედ ზემოდან თანდათანობითი რეფორმის გატარების გზით და არავითარ შემთხვევაში ღიად შეიარაღებული ბრძოლის მეთოდებით, რომლებიც ქვეყანას, ხალხს აგდებს ქაოსში და დანაშაულობებში. კანტი სამართლიანად ითლება ამის გამო სოციალური რეფორმიზმის ერთ-ერთ ყველაზე ადრეულ და ტიპურ იდეოლოგიად.

მოწინავე, პროგრესული პოზიციებიდან ანალიზებს კანტი საგარეო პოლიტიკის საკვანძო პრობლემებს. იგი გმობს დამპყრობლურ და მძარცველ ომებს, მკვეთრად კიცხავს ასეთი ომებისათვის მზადებას: "ყველაზე დიდი უბედურებები, რომელებიც აზანზარებენ და ანგრევენ ცივილიზებულ ხალხებს, - ომის შედეგებია, და სახელდობრ შედეგები არა იმდენად აწმყო და წარსული ომებისა, რამდენადაც მომავალი ომისადმი მუდმივი და სულ უფრო მზარდი მზადების შედეგებია". "მარადიული მშვიდობის" ავტორი გვიჩვენებს საერთაშორისო ხელშეკრულების დაცვას, სახელმწიფოთ საშინაო საქმეებში ჩაურევლობას, მათ შორის სავაჭრო და კულტურული კავშირების განვითარებას.

კანტი გვთავაზობს "მარადიული მშვიდობის" დამყარების პროექტს. მართალია, მისი მიღწევა და აღსრულება შორეულ მომავალშია შესაძლებელი, როდესაც შესაძლებელი გახდება რესპუბლიკური ტიპის მმართველობის მიხედვით აგებული დამოუკიდებელი თანასწორი უფლებების მქონე სახელმწიფოთა ყოვლისმომცველი ფედერაციის შექმნა. კანტის შეხედულებებით, ასეთი კოსმოპოლიტური კავშირის შექმნა ბოლოს და ბოლოს გარდაუვალია. ამის საწინდარი უნდა გახდეს ხალხის განათლება და აღზრდა, მმართველთა კეთილგონიერება და კეთილი ნება, აგრეთვე ერების ეკონომიკური, კომერციული მოთხოვნილებები.